

CSO METER

O busolă pentru un
mediul favorabil și
împuternicirea OSC-urilor

REPUBLICA MOLDOVA 2023

RAPORT DE ȚARĂ

CHIȘINĂU

**Funded by
the European Union**

**European Center for
Not-for-Profit Law**

Promo-LEX

Promovarea democrației și a drepturilor omului

Autor: Florin Gîscă, *Asociația Promo-LEX*

La elaborarea raportului au contribuit Cristina Durnea-Frumosu și Oxana Brighidin.

Asociația Promo-LEX este o organizație neguvernamentală constituită în anul 2002, care are drept scop dezvoltarea democrației în Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană, prin promovarea și apărarea drepturilor omului, monitorizarea proceselor democratice și consolidarea societății civile.

Asociația Promo-LEX își desfășoară activitatea prin intermediul a două programe:

1. Programul Drepturile Omului, care are ca scop promovarea și implementarea standardelor internaționale de drepturi ale omului în Republica Moldova.
2. Programul Monitorizare Procese Democratice, care are scopul de a contribui la îmbunătățirea calității și sporirea încrederii cetățenilor în procesele democratice din Republica Moldova.

Centrul European pentru Dreptul Non Profit (ECNL) este un centru important de resurse și cercetare în domeniul politicilor și legilor care afectează societatea civilă. ECNL generează cunoștințe, abilitează partenerii și contribuie la stabilirea standardelor, care creează, protejează și extinde libertățile civile.

Autorii exprimă mulțumiri sincere tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui raport, inclusiv Consiliului consultativ, membrilor Hub-ului OSC, intervievaților, participanților la interviurile de tip focus grup și altor experți care au oferit informații și opinii valoroase pentru conținutul reflectat.

Proiectul „CSO Meter: O busolă pentru un mediu favorabil și împuternicirea OSC-urilor” este finanțat de Uniunea Europeană și este implementat de Centrul European pentru Dreptul Non Profit (ECNL) și partenerii săi: Centrul de Asistență Anticorupție al Transparency International în Armenia; MG Consulting LLC în Azerbaidjan; Institutul Societății Civile din Georgia; Asociația Promo-LEX în Moldova; Centrul de Cercetare Politică Independentă din Ucraina (UCIPR).

Această publicație a fost realizată cu suportul financiar al Uniunii Europene. Conținutul acesteia este responsabilitatea exclusivă a autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Uniunii Europene.

Copyright © 2023 ECNL Stichting și Asociația Promo-LEX. Toate drepturile rezervate.

2023 Republica Moldova

CUPRINS

ACRONIME ȘI ABREVIERI	4
I. SUMAR EXECUTIV	6
II. DATE DESPRE ȚARĂ	10
III. CONSTATĂRI	11
3.1 LIBERTATEA DE ASOCIERE	11
3.2 TRATAMENT EGAL	15
3.3 ACCESS LA FINANȚARE	18
3.5 DREPTUL DE A PARTICIPA LA LUAREA DECIZIILOR	23
3.6 LIBERTATEA DE EXPRIMARE	28
3.7 DREPTUL LA VIAȚĂ PRIVATĂ	33
3.8 OBLIGAȚIA STATULUI DE A PROTEJA	37
3.9 SUPORTUL ACORDAT DE STAT	41
3.10 COOPERAREA STAT-OSC	46
3.11 DREPTURILE DIGITALE	50
IV. PRIORITĂȚI CHEIE	54
V. METODOLOGIE	56
VI. REFERINȚE	59

ACRONIME ȘI ABBREVIERI

ADI	Asociație de Dezvoltare Intercomunitară
AGE	Agenția de Guvernare Electronică
AML/CTF	Prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului
ANRCETI	Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației
APC	Administrația Publică Centrală
APL	Administrația Publică Locală
ASP	Agenția Servicii Publice
CCSCD	Centrul pentru Comunicare Strategică și Combaterea Dezinformării
CtEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CLT	Consiliile Locale de Transparență
CNESP	Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică
CNPDCP	Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal
CoE	Consiliul Europei
CRJM	Centrul de Resurse Juridice din Moldova
CSE	Comisia pentru Situații Excepționale
CUGC	Centrul Unic de Gestionare a Crizei
CUPS	Centre unificate de prestare a serviciilor publice
DCAF	Centrul de la Geneva pentru Guvernarea Sectorului de Securitate
EUR	Euro
GAL	Grup de Acțiune Locală

CG 37	Comentariul general nr. 37 al Comitetului pentru Drepturile Omului cu privire la articolul 21 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice – Dreptul la întrunire pașnică
GIZ	Agenția de Cooperare Internațională a Germaniei
IA	Inteligență artificială
IP	Internet Protocol
LGBTQ+	Colectivitatea lesbiană, gay, bisexuală, transsexuală, transgen, queer, persoanele intersex, persoanele asexuale, aliați, etc.
MAI	Ministerul Afacerilor Interne
MDL	Leu moldovenesc
MJ	Ministerul Justiției
OSC	Organizație a societății civile
PDSC	Programul de dezvoltare a organizațiilor societății civile pentru perioada 2024 - 2027
PE	Parteneriatul Estic
PIB	Produs Intern Brut
PRR	Planul regional de răspuns la situația refugiaților pentru Republica Moldova
GDPR	Regulamentul general privind protecția datelor
SIS	Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova
SPCSB	Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor
STDM	Strategia de Transformare Digitală a Republicii Moldova 2023-2030
STISC	Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică
TVA	Taxa pe valoare adăugată
UE	Uniunea Europeană
USD	Dolar american

I. SUMAR EXECUTIV

Contextul în țară și tendințele importante relevante pentru mediul societății civile

În 2023, Republica Moldova a continuat să se confrunte cu consecințele agresiunii Federației Ruse împotriva Ucrainei în materie de crize energetice, economice, sociale și amenințări la adresa securității. Administrația țării a continuat să guverneze în condițiile stării de urgență adoptate de Parlament imediat după începerea invaziei ruse în Ucraina în 2022 și prelungită succesiv până la sfârșitul anului 2023. În 2023, Republica Moldova a găzduit peste 100 de mii de persoane¹ strămutate din Ucraina ca urmare a războiului.

Anul a început cu o schimbare de guvern - în februarie 2023 domnul Dorin Recean a fost ales prim-ministru, după demisia doamnei Natalia Gavriliță. Guvernul condus de domnul Recean a continuat vectorul de integrare în UE stabilit anterior. Acesta a urmărit agenda pentru îndeplinirea condiționalităților UE, efort recunoscut în noiembrie prin recomandarea Comisiei Europene de deschidere a negocierilor de aderare². O parte din eforturile Guvernului au fost direcționate spre consolidarea securității și contracararea influenței Federației Ruse care poartă un război hibrid împotriva Republicii Moldova³, în special în mediul informațional, deoarece un segment semnificativ al populației (35%)⁴ încă împărtășește narațiunile propagandei ruse.

În iunie, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional și a dizolvat Partidul Politic „Șor” pe motiv că militează împotriva suveranității și independenței Republicii Moldova și subminează democrația și principiile statului de drept. Anterior, liderul partidului, fugarul Ilan Șor, a fost condamnat la 15 ani de închisoare în dosarul „Frauda bancară” cu obligația de a restitui peste 260 de milioane de euro, iar Consiliul UE a impus sancțiuni mai multor persoane, inclusiv liderilor partidului „Șor” pentru acțiuni de destabilizare a Republicii

¹ Portalul de date operaționale al UNHCR <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10784>

² Comisia Europeană, Comunicat de presă 08.11.2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5633
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf?fbclid=IwAR06QZ97EpGF_7IHUmG6mqPhRk2yO41-k6Kobj7hNfRzFLUiRAvwzLpcVuk

³ Conferința de presă comună a Secretarului General adjunct al NATO Mircea Geoană și Prim-ministrului Republicii Moldova Dorin Recean https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_218356.htm
<https://tvr Moldova.md/article/58573773ccb81948/mircea-geoana-nu-vedem-un-risc-militar-din-partea-rusiei-asupra-republica-moldova.html>

⁴ Institutul de Politici Publice, Barometrul Opiniei Publice, august 2023, <https://ipp.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP-2023-Prezentare.pdf>.

Moldova. Membrii unui partid declarat neconstituțional care sunt suspectați, acuzați, inculpați, condamnați sau incluși pe listele internaționale de sancțiuni li s-a interzis ulterior să participe la alegeri. Interdicția a fost emisă pentru prima dată de CSE⁵ și adoptată ulterior într-o singură zi de Parlament⁶. Interdicția a fost aplicată începând cu alegerile locale din noiembrie 2023.

Evoluții-cheie în mediul societății civile

În 2023, s-au înregistrat mai multe evoluții pozitive în mediul de activitate al OSC-urilor, care au condus la creșteri ale scorurilor generale în patru din cele unsprezece domenii (*Dreptul de a participa la luarea deciziilor*, *Suportul acordat de stat*, *Cooperarea Stat - OSC și Drepturile digitale*). În domeniul *Dreptul la viață privată* s-a înregistrat o scădere a scorului general. Cele mai multe schimbări au fost rezultatul implementării acțiunilor prevăzute în condiționalitățile UE pentru deschidere a negocierilor de aderare, în special din capitolul referitor la *Sporirea implicării societății civile în procesele decizionale la toate nivelurile*.⁷ Astfel, Guvernul și Parlamentul au creat platforme consultative și de cooperare cu OSC-urile, iar Parlamentul a adoptat o nouă lege privind accesul la informație, la care se adaugă o nouă lege privind avertizorii de integritate și modificări la legislația AML privind beneficiarii reali ai OSC-urilor.

Primele trei domenii după punctaj sunt aceleași ca în 2022: *Libertatea de asociere* (5,5), *Libertatea de întrunire pașnică* (5,3) și *Acces la finanțare* (5,3). În domeniul *Libertății de asociere*, principalele deficiențe se referă la procedura de înregistrare a OSC-urilor care necesită îmbunătățiri, în special în aspectele sale practice prin digitalizare și simplificarea formalităților necesare. Schimbările din acest domeniu includ scutirea de taxa de înregistrare de stat a sindicatelor și a patronatelor și introducerea unei forme noi de OSC (Asociația de Dezvoltare Intercomunitară (ADI) pentru a oferi servicii de calitate comunităților locale. *Libertatea de întrunire* se bucură de un cadru legal foarte bun, dar în 2023 au continuat să fie aplicate limitările impuse întrunirilor pașnice în condițiile stării de urgență începând din 2022. În acest domeniu s-a mai înregistrat o inițiativă a MAI de revizuire a legislației privind libertatea de întrunire, inclusiv din perspectiva Comentariului general nr. 37 al Comitetului pentru Drepturile Omului cu privire la dreptul la întrunire pașnică. În domeniul *Accesului la finanțare* standardele legale sunt în mare măsură

⁵ Dispoziția CSE nr. 86/04.10.2023,

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.86_04.10.2023.pdf

⁶ Legea 280/2023 pentru modificarea Codului electoral, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139328&lang=ro

⁷ Plan de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în Avizul său privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană

https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/plan_cnie_04.08.2022.pdf

îndeplinite, însă situația practică nu este complet favorabilă pentru a permite OSC-urilor să acceseze în mod semnificativ finanțare din diverse surse. În plus, în 2023 a fost adoptată o lege privind crowdfunding care reglementează organizațiile comerciale, dar ignoră complet OSC-urile.

Cele trei domenii cu cele mai mici scoruri generale sunt *Dreptul la viață privată* (4,3), *Cooperarea Stat - OSC* (4,3) și *Drepturile digitale* (4,3). Scorul general pentru domeniul *Dreptul la viață privată* a scăzut ca urmare a acordării de competențe sporite ofițerilor de informații de a utiliza mijloacele de supraveghere a vieții private. Pe partea pozitivă a fost inițiat un proiect de lege privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date bazat aproape integral pe Regulamentul general privind protecția datelor din UE. În domeniul *Cooperarea Stat-OSC* – scorul a crescut după adoptarea Programului de Dezvoltare a OSC 2024-2027 și după reluarea după 7 ani de pauză a conferinței anuale „Cooperarea între Parlament și societatea civilă”. Scorul pentru domeniul *Drepturile Digitale* a crescut după adoptarea Strategiei de Transformare Digitală a Republicii Moldova 2030, care se referă tangențial la mai multe aspecte legate de îmbunătățirea drepturilor digitale.

Alte evoluții importante în mediul OSC, pe domenii, includ: *Dreptul de a participa la luarea deciziilor* – proiectul noului Cod al Parlamentului și un număr în creștere de formate de participare la nivel central și local. *Libertatea de exprimare* – crearea Centrului pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării cu participarea OSC. *Support din partea statului* - noi regulamente de finanțare a granturilor adoptate de APC, în baza Regulamentului-cadru adoptat în 2022 și scutirea de la plata impozitului pe profitul nedistribuit pe o perioadă de 3 ani în beneficiul întreprinderilor sociale.

Din cele 49 de recomandări formulate în raportul CSO Meter 2022 pentru autoritățile publice, șapte au fost realizate (posibilitatea de a depune online documentele de înregistrare a unei OSC, noua lege privind accesul la informații, fără noi restricții privind libertatea de întrunire, Programul de dezvoltare a OSC-urilor, reluarea conferinței anuale dintre Parlament și OSC-uri și consolidarea capacităților în politici digitale pe baza perspectivei drepturilor omului. Alte 10 au fost inițiate sau parțial realizate.

Prioritățile-cheie pentru perioada următoare sunt:

- Ministerul Finanțelor să crească beneficiile fiscale pentru donațiile filantropice și sponsorizările la un nivel care să ofere beneficii reale pentru activitatea filantropică;
- Instituțiile publice, sprijinite de Agenția de Guvernare Electronică (AGE), să îmbunătățească transparența și participarea la luarea deciziilor prin dezvoltarea unei

platforme online unificate, care să includă informații actualizate despre inițiativele legale în toate etapele și toate modificările de la introducere până la adoptare;

- Ajustarea cadrului legal pentru achizițiile publice cu un mecanism legal de contractare socială cu instrucțiuni clare și un pachet standard de documente-model, precum și consolidarea cunoștințelor în instituțiile publice pe baza acestui mecanism;
- Autoritățile publice locale (APL) și forțele de ordine să adopte proceduri operaționale nonviolente și non invazive în ceea ce privește întrunirile pașnice, bazate pe respectarea drepturilor omului, inclusiv pentru întrunirile critice și antiguvernamentale;
- Serviciul de Securitate și Informații (SIS) și Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor (SPCSB) să permită participarea OSC-urilor la procesul de identificare a măsurilor de abordare a problemelor constatate în procesul de evaluare și monitorizare a vulnerabilităților OSC-urilor la finanțarea terorismului și spălarea banilor, inclusiv la documentele de politici și inițiativele legislative care le vizează;
- Guvernul să adopte amendamentele propuse de OSC pentru cadrul de reglementare privind antreprenoriatul social pentru a stimula dezvoltarea acestui domeniu;
- APL-urile să sporească transparența în luarea deciziilor prin dezvoltarea de module pe paginile lor web, similare cu cele utilizate de Guvern (www.particip.gov.md) și să înființeze formate de participare pentru OSC-uri pe baza modelelor funcționale existente.
- ASP să elaboreze un Registru de stat al unităților de drept modern, interoperabil pentru unitățile juridice, care să integreze OSC-urile și să simplifice procesul de înregistrare. ASP ar trebui să prevadă, de asemenea, posibilitatea unei proceduri de înregistrare integral online pentru OSC-uri;

II. MOLDOVA – ÎN CIFRE

Date de bază

Populația: 2,513 milioane⁸ | PIB pe cap de locuitor: USD 5 562⁹ | Numărul de OSC-uri: 12524 (din 15 467 organizații necomerciale)¹⁰ | Număr de OSC-uri la 100 000 locuitori: 50 | Taxa de înregistrare a OSC: gratuit (pentru majoritatea formelor, cu excepția GAL-urilor, ADI și Asociațiile utilizatorilor de apă – 1149 MDL) | Libertatea în lume: 62/100 (parțial liberă)¹¹ | Indicele libertății presei: 77,62 (28 din 180 de țări)¹² | Încrederea publică în OSC-uri: 25,4 per cent¹³

Scor general: 4.8
Legislație: 5.1
Practică: 4.4

Scorurile variază de la 1 la 7, unde 1 înseamnă cel mai mic scor posibil (un mediu extrem de nefavorabil (autoritar)), iar 7 înseamnă cel mai mare scor posibil (mediu extrem de favorabil (ideal democratic tipic) pentru OSC).

Domenii	Scor general	Legislație	Practică
Libertatea de asociere	5.5	5.6	5.3
Tratament egal	4.7 ↑	4.8	4.5 ↑
Acces la finanțare	5.3	5.7	4.8
Libertatea de întrunire pașnică	5.3	5.4	5.1
Dreptul de a participa la luarea deciziilor	4.9 ↑	5.3 ↑	4.4
Libertatea de exprimare	5.0	5.4 ↑	4.6
Dreptul la viață privată	4.3 ↓	5.2 ↓	3.4
Obligația statului de a proteja	4.6	5.0	4.2
Suportul acordat de stat	4.4 ↑	4.7	4.0 ↑
Cooperarea stat-OSC	4.3 ↑	4.5 ↑	4.0 ↑
Drepturile digitale	4.3 ↑	4.5 ↑	4.0

⁸ Biroul Național de Statistică, <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103&>.

⁹ Banca Mondială, <https://data.worldbank.org/country/moldova>

¹⁰ Registrul de stat al organizațiilor necomerciale (ultima accesare 06.12.2023) (date ajustate cu numărul de organizații lichidate) <https://www.asp.gov.md/sites/default/files/date-deschise/date-statistic/2024/rsud/RSON.xlsx>. În acest raport termenul OSC include: asociații obștești (10922), fundații (498), instituții private (238), asociații patronale (162), publicații periodice (101), uniuni de persoane juridice (115), sindicate (251), alte organizații necomerciale (237). Alte forme legale de organizații necomerciale care nu sunt considerate OSC-uri în acest raport includ cultele religioase (1742), instituțiile publice (1143), partidele politice (58).

¹¹ Freedom House, <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>.

¹² Indicele libertății presei, <https://rsf.org/en/index>.

¹³ Institutul de Politici Publice, Barometrul Opiniei Publice, august 2023, https://ipp.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_08.2023_anexa.pdf.

III. CONSTATĂRI

3.1 Libertatea de asociere

Scor general pentru domeniu: **5.5/7**

Legislație: **5.6/7**

Practică: **5.3/7**

Libertatea de asociere este protejată limitat de Constituție, care¹⁴ prevede doar dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate și este reglementată de Legea privind organizațiile necomerciale¹⁵ adoptată în 2020 pentru trei forme principale de asociere (asociație obștească, fundație și instituție privată). Alte câteva legi reglementează alte forme mai rare de asociere (Grupuri de acțiune locală¹⁶, sindicate¹⁷, patronate¹⁸). Libertatea de asociere este exercitată de orice persoană fizică sau juridică, cu excepția autorităților și instituțiilor publice, precum și a întreprinderilor de stat și municipale. APL-urile pot face parte din forma comună de asociere cu organizații comerciale și organizațiile societății civile sub forma GAL-urilor.

Procedura de înregistrare pentru OSC-uri este gratuită (cu excepția GAL-urilor, ADI-urilor și Asociațiilor Utilizatorilor de Apă - pentru o taxă de înregistrare de 1149 MDL¹⁹) și durează până la cincisprezece zile. Registratorul național (Agenția Servicii Publice (ASP) primește cererile pe suport de hârtie în întreaga țară sau online²⁰ prin semnătură electronică calificată²¹ și le procesează în unitatea centrală. OSC-urile sunt, de obicei, direcționate sau preferă să solicite procedura de înregistrare în unitatea centrală a ASP, situată în Chișinău. ASP nu are completate toate funcțiile de specialiști în domeniul organizațiilor necomerciale din centrele regionale. OSC-urile reclamă că operatori regionali intervin uneori în forma de organizare internă cu modele oferite cu titlu de recomandare sau pe titulatura de „administrator” în locul altor denumiri ale funcției de conducere preferate de fondatori. În 2023, doar 10 OSC-uri au depus documentul de înregistrare online. În plus, față de o listă predefinită de documente necesare, OSC-urile trebuie să furnizeze documente și taxe suplimentare bazate pe legislația complementară, cum ar fi declarația privind beneficiarul efectiv²² impusă de legislația privind

¹⁴ Art. 42, Dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate, Constituția Republicii Moldova, 1/1994, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro.

¹⁵ Legea cu privire la organizațiile necomerciale, 86/2020, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122391&lang=ro.

¹⁶ Legea cu privire la grupurile de acțiune locală, 50/2021, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126245&lang=ro.

¹⁷ Legea sindicatelor 1129/2000, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138548&lang=ro#

¹⁸ Legea patronatelor 976/2000, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64325&lang=ro

¹⁹ ASP, Taxe pentru înregistrarea organizațiilor necomerciale, <http://asp.gov.md/servicii/persoane-juridice/211-2>.

²⁰ Legea 175/2021 pentru modificarea unor acte normative, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128924&lang=ro.

²¹ Art. 8 alin. 1 (a) Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali 220/2007, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133261&lang=ro#.

²² În baza art. 14 din Legea cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului 308/2017, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110418&lang=ro.

combaterea spălării banilor și a finanțării terorismului (AML/CTF), extrase²³ pe care ASP le emite pentru o taxă, verificarea de urgență a disponibilității denumirii²⁴, aprobarea denumirii. Registrul de stat al organizațiilor necomerciale²⁵ este învechit și nu este interoperabil cu alte registre, ceea ce încetinește procedura de înregistrare. Un registru de stat unificat al unităților de drept, inclusiv al organizațiilor societății civile, este în curs de elaborare.

Oamenii sunt liberi să se asocieze online și offline fără înregistrare. Organizațiile neînregistrate nu pot deschide conturi bancare sau accesa finanțare ca organizațiile care au personalitate juridică. OSC-urile sunt libere să solicite și să primească mijloace financiare și materiale, să-și proiecteze propria structură internă, să-și stabilească propriile obiective și activități, să se angajeze în diferite domenii juridice de funcționare fără limitare teritorială, la nivel național și internațional. Nu există evidențe privind utilizarea sistemică a sancțiunilor împotriva OSC-urilor. OSC-urile sunt rareori supuse inspecțiilor financiare și fiscale efectuate de instituțiile guvernamentale.²⁶

Organizațiile societății civile au mai multe obligații de raportare, majoritatea efectuate online, inclusiv publicarea rapoartelor narrative anuale, depunerea rapoartelor financiare și fiscale periodice, raportul privind utilizarea fondurilor primite ca desemnare procentuală, raportul organizației gazdă de voluntari.

O analiză de politici privind implementarea Legii cu privire la organizațiile necomerciale elaborat de Centrul Contact în 2023, a constatat mai multe probleme cu privire la implementarea legii. Lista de recomandări cuprinde trei modificări ale legii privind:

- Modificarea prevederilor care obligă organizația să publice informații despre structura internă, scopul, obiectivele și activitățile sale, pentru a asigura principiul autonomiei și tratamentului egal al organizației necomerciale.
- Abrogarea prevederilor care permit Ministerului Justiției inițierea procedurii de lichidare forțată dacă organizația nu a prezentat la cerere raportul de activitate (deoarece neprezentarea raportului de activitate nu reprezintă un motiv care să justifice lichidarea organizației).

Excluderea sintagmei referitoare la inițierea procedurii forțate de lichidare în privința organizațiilor care nu au efectuat modificările necesare la documentele constitutive.

Scorul general în domeniul *Libertății de Asociere*, precum și scorurile pentru legislație și practică au rămas aceleași.

1) O nouă formă de OSC pentru servicii de calitate superioară pentru comunitățile locale. În februarie 2023, Parlamentul a adoptat în a doua lectură Legea cu privire la asociațiile de dezvoltare intercomunitară²⁷, care a intrat în vigoare în iunie 2023. Asociația de Dezvoltare Intercomunitară (ADI) este destinată exclusiv APL-urilor de orice nivel care pot fi fondatori

²³ ASP, Lista actelor necesare pentru înregistrarea instituției private, <http://asp.gov.md/sites/default/files/documente-necesare/institutiei-private.pdf>.

²⁴ ASP, Termene și tarife pentru elaborarea și aprobarea denumirilor de unități de drept, <http://asp.gov.md/ro/servicii/persoane-juridice/101>.

²⁵ Registrul de Stat al Organizațiilor Necomerciale, <https://www.asp.gov.md/sites/default/files/date-deschise/date-statistice/2024/rsud/RSON.xlsx>.

²⁶ Art. 57, Titlul V, Capitolul 11, Controlul fiscal, Codul fiscal al Republicii Moldova, 1163/1997, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=79111&lang=ro.

²⁷ Legea 17/02.02.2023 cu privire la asociațiile de dezvoltare intercomunitară https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135808&lang=ro

și/sau membri ai ADI, în baza deciziei consiliului local. ADI se definește ca asociație nonprofit, apolitică, cu statut de persoană juridică constituită de două sau mai multe unități administrativ-teritoriale publice locale. ADI sunt menite să implementeze proiecte de dezvoltare de interes local sau regional sau să furnizeze servicii publice pentru a asigura un standard de calitate mai ridicat pentru serviciile pe care le oferă comunităților locale.

Proiectul de lege a fost elaborat cu sprijinul Congresului Autorităților Locale din Moldova²⁸. Legea ADI a fost adoptată într-o perioadă relativ scurtă de timp (inițiată în septembrie 2022 și adoptată în primă lectură la 15 decembrie 2022 și în a doua lectură la 2 februarie 2023). Este salutară rapiditatea procedurii, în contrast cu Legea cu privire la organizațiile necomerciale, pentru care a fost nevoie de mai mult de trei ani pentru a fi adoptată. În luna august, Guvernul²⁹ a adoptat Hotărârea privind punerea în aplicare a prevederilor legii, iar prima ADI a fost înregistrată la ASP în septembrie 2023³⁰.

2) Creșterea numărului de OSC-uri care și-au ajustat documentele de înregistrare și evită riscul lichidării forțate. În urma intrării în vigoare a Legii privind organizațiile necomerciale în 2020, OSC-urile urmau să își ajusteze documentele de înregistrare până în septembrie 2022. În caz de nerespectare, OSC ar fi supuse unei proceduri de lichidare forțată de către Ministerul Justiției. În 2023, ASP a continuat să asiste OSC-urile în ajustarea documentelor de înregistrare, iar Ministerul Justiției nu a manifestat nici o intenție de a aplica procedura de lichidare forțată. În 2023, rata OSC-urilor care și-au ajustat documentele de înregistrare a crescut de la 22% la 37% (în special 36% dintre asociațiile obștești, 53% dintre instituțiile private și 39% dintre fundații). În totalul OSC-urilor rămase s-ar putea ca o mare parte să nu aibă nevoie de ajustarea documentelor.

3) Elaborarea noului Registru al unităților de drept a fost amânată cu un an. Elaborarea noului Registru al unităților juridice a fost inițiată în 2022, cu termenul de finalizare fixat pentru luna iunie 2023. Conceptul noului registru a fost aprobat în decembrie 2022.³¹ În 2023 contractul cu dezvoltatorul a fost reziliat și o altă companie a fost ulterior contractată pentru a îndeplini sarcina, termenul limită fiind mutat la 2024. Se preconizează că noul Registru unificat va înlocui actualul Registru de Stat al Organizațiilor Necomerciale și Registrul de Stat al Unităților de Drept. Este de așteptat ca noul registru să fie mai eficient, să ofere accesibilitate sporită la date și să faciliteze și înregistrarea online a organizațiilor.

²⁸ Pagina oficială <https://www.calm.md/>

²⁹ Hotărârea Guvernului 609/21.08.2023 pentru punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 17/2023 cu privire la asociațiile de dezvoltare intercomunitară https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138974&lang=ro

³⁰ ASP, Registrul de Stat al Organizațiilor Necomerciale <https://asp.gov.md/sites/default/files/date-deschise/date-statistice/2023/rsud/RSON.xlsx>

³¹ Hotărârea Guvernului 955/28.12.2022 cu privire la aprobarea Conceptului Sistemului Informațional „Registrul de stat al unităților de drept” https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135259&lang=ro

4) **Libertatea de asociere în formă politică interzisă unor membri ai partidelor neconstituționale.** În iunie, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional și a dispus dizolvarea Partidului Politic „Șor” pe motiv că *militează împotriva suveranității și independenței Republicii Moldova și subminează democrația și principiile statului de drept*³². În luna iulie, Parlamentul³³ a modificat Codul electoral și *a interzis membrilor organului executiv al partidului politic declarați neconstituționali, precum și persoanelor care dețin funcții electiv din partea partidului politic declarat neconstituțional, pentru o perioadă de 5 ani*, însă modificarea a fost declarată neconstituțională de către Curtea Constituțională³⁴, la 3 octombrie. La data de 4 octombrie, CSE a invocat amenințarea războiului hibrid și a prevăzut³⁵ că *foștilor membri ai unui partid neconstituțional li se interzice ulterior să participe la alegeri dacă sunt incluși pe listele internaționale de sancțiuni sau suspectați, acuzați, inculpați, condamnați pentru acțiuni care duc la neconstituționalitatea partidului*. În aceeași zi, evitând procedura normală, Parlamentul a adoptat noi modificări³⁶ la Codul electoral cu prevederile formulate de CSE. Interdicția a fost aplicată începând cu alegerile locale din noiembrie 2023.

Anterior, în aprilie 2023, liderul partidului, Ilan Șor care a plecat din țară încă din 2019, a fost condamnat la 15 ani de închisoare în dosarul „Frauda bancară” cu obligația de a restitui peste 260 de milioane de euro, iar Consiliul UE a impus sancțiuni³⁷ mai multor persoane, inclusiv liderilor partidului „Șor” pentru acțiuni de destabilizare a Republicii Moldova.

Ulterior, cu două zile înaintea datei alegerilor locale, prin derogare de la prevederile Codului Electoral, CSE a dispus³⁸ excluderea din listele electorale a reprezentanților partidului „Șansă”. Motivul a constat în activitatea subversivă de influențare a proceselor electorale în scopul promovării intereselor Federației Ruse, condusă de Ilan Șor prin intermediul unui grup criminal organizat și a Partidului „Șansă”.

Recomandări specifice:

- ASP să simplifice procedura de înregistrare a OSC-urilor prin eliminarea taxei *de facto* pentru eliberarea extraselor (cu introducerea posibilității de generare autonomă a

³² Curtea Constituțională, Hotărârea 10/2023 <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=828&l=ro>

³³ Legea 220/31.07.2023 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138653&lang=ro

³⁴ Curtea Constituțională, Hotărârea 16/03.10.2023

<https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=2680&t=/Media/Noutati/Curtea-a-declarat-neconstitucionala-interdictia-de-a-candida-la-alegeri-aplicata-unor-persoane-asociate-partidelor-politice-declarate-neconstituționale>

³⁵ Dispoziția CSE nr. 86/04.10.2023

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.86_04.10.2023.pdf

³⁶ Legea 280/2023 pentru modificarea Codului electoral, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139328&lang=ro

³⁷ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, Decizia Consiliului 2023/1047 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023D1047>

³⁸ Dispoziția CSE nr. 92/03.11.2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/92.dispozitia_cse_92_03.11.2023-1.pdf

extraselor) și pentru aprobarea denumirii (cu posibilitatea verificării denumirii la ghișeu și cu opțiunea de a verifica online și din timp în Registrul de stat al unităților de drept;

- ASP să dezvolte buna practică de transmitere electronică a documentelor de înregistrare a OSC-urilor și să faciliteze depunerea dosarului de înregistrare și obținerea actelor permissive prin intermediul unui sistem informațional automatizat.
- ASP și MJ să identifice, în colaborare cu OSC-urile, o soluție legală pentru situația OSC-urilor care nu și-au ajustat documentele conform prevederilor Legii privind organizațiile necomerciale.
- ASP / AGE să dezvolte un Registru de stat al unităților de drept modern (inclusiv OSC) interoperabil în forma unui sistem informațional automatizat, care să simplifice procesul de înregistrare, să faciliteze digitalizarea serviciilor ASP, să permită înregistrarea online a OSC-urilor și eliberarea online a oricăror documente/certificate de înregistrare. La elaborarea specificațiilor tehnice, ASP trebuie să țină cont de nevoile persoanelor cu dizabilități senzoriale. Registrul ar trebui să includă, de asemenea, filtre și caracteristici de funcționalitate care să permită accesul la alte informații de interes public privind organizațiile societății civile (cum ar fi membrii, statutul de utilitate publică și mecanismul de desemnare procentuală);
- ASP să asigure consolidarea capacităților operatorilor săi regionali în vederea respectării drepturilor OSC-urilor de a alege liber formele și denumirile instituțiilor de guvernare internă a organizației,
- Parlamentul / MJ să abroge prevederile care permit MJ inițierea procedurii de lichidare forțată dacă organizația nu a prezentat la cerere raportul de activitate;

3.2 Tratament egal

Scor general pentru domeniu: 4.7/7

Legislație: 4.8/7

Practică: 4.5/7

Conform legislației³⁹, autoritățile publice ar trebui să trateze în mod egal toate organizațiile necomerciale și să nu le discrimineze. Cu toate acestea, în practică există situații de tratament inegal față de unele OSC-uri. O problemă afectează OSC-urile înregistrate cu sediul în regiunea transnistreană, care uneori se confruntă cu refuzul băncilor din Republica Moldova de a deschide conturi bancare pentru acestea (o problemă exemplificată în 2022 de cazul privind

³⁹ Art. 5(2), Legea cu privire la organizațiile necomerciale, 86/2020.

Asociația Obștească „Diaspora Romilor „Cortul de pe Nistru” care a reușit să deschidă un cont abia în 2023). O altă problemă a tratamentului inegal este subvenționarea anuală preferențială de la bugetul de stat⁴⁰, a unui număr limitat de OSC-uri pentru persoanele cu dizabilități⁴¹. Subvențiile sunt atribuite în afara unui concurs unui număr de cinci organizații menționate expres în lege. O situație specială se referă la sute de OSC-uri înregistrate anterior care nu sunt înscrise în registrul de stat din cauza pierderii documentației de înregistrare de către APL-uri, determinând aceste OSC-uri să se reînregistreze pentru a obține extrase legale în ciuda deținerii codurilor fiscale și a funcționării eficiente. Atacurile în media împotriva OSC-urilor promovate de liderii politici iliberali, deosebit de intense la nivel local, au scăzut în intensitate față de anii precedenți, dar fenomenul este încă prezent.

Există, de asemenea, aspecte legate de tratamentul diferit al OSC-urilor în comparație cu entitățile comerciale, care sunt favorizate de o procedură de înregistrare mai rapidă, de mai puține documente de înregistrare și de proceduri de achiziții publice mai favorabile. Spre deosebire de entitățile comerciale, OSC-urile sunt obligate să prezinte rapoarte anuale de activitate, în timp ce cerințele de raportare financiară fac obiectul unor dispoziții similare. Neprezentarea raportului de activitate poate servi drept motiv de lichidare a OSC. Accesul la finanțare, inclusiv din afara Republicii Moldova, este supus unor condiții similare, indiferent dacă entitatea este cu scop lucrativ sau nu.

Scorul general în domeniul *Tratamentului egal* a crescut cu 0,1 de la 4,6, din contul îmbunătățirii scorului pentru practică cu 0,1 de la 4,4. Scorul pentru legislație a rămas același.

1) Sindicatele și patronatele au fost scutite de taxa de înregistrare de stat. Începând cu luna august 2023, înregistrarea de stat a sindicatelor și a patronatelor este gratuită⁴². Anterior, taxa de înregistrare a fost stabilită la 1149 MDL pentru sindicate și 90 MDL pentru patronate. Motivul declarat pentru această scutire este de a elimina inechitățile în raport cu alte organizații necomerciale în procesul de înregistrare și de a asigura respectarea dreptului fundamental al angajaților și angajatorilor de a înființa și de a se alătura sindicatelor comerciale și angajatorilor. Problema a fost adresată Prim-ministrului de către Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova la începutul anului 2023 și ulterior a fost transpusă într-un proiect de lege elaborat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale.

În 2023 a avut loc o creștere bruscă a numărului de sindicate: 139 din totalul de 251 de sindicate din Moldova au fost înregistrate în 2023⁴³. Mai mult de jumătate din acest număr

⁴⁰ Art. 36(2), Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, 60/2012,

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110494&lang=ro, în baza unei prevederi din Legea 158/2022 pentru modificarea Legii nr. 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131893&lang=ro (21) Statul subvenționează parțial Centrul Național de Informare și Reabilitare al Asociației Obștești „Asociația Nevăzătorilor din Moldova” și Asociația Obștească „Casa Republicană de Cultură a Surzilor din Moldova” pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități la destinații și evenimente culturale.

⁴¹ Societatea Invalizilor din Republica Moldova, Societatea Nevăzătorilor din Republica Moldova și Asociația Surzilor din Republica Moldova.

⁴² Legea 234/2023 pentru modificarea unor acte normative (scutirea sindicatelor și patronatelor de achitarea taxei pentru înregistrarea de stat) https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138499&lang=ro

⁴³ ASP, Registrul de Stat al Organizațiilor Necomerciale <https://asp.gov.md/sites/default/files/date-deschise/date-statistice/2023/rsud/RSON.xlsx>

a fost reprezentat de sindicatele instituțiilor medicale. Această creștere a început în 2022, când au fost înregistrate alte 22 de sindicate. Anterior, cel mai mare număr de sindicate înregistrate anual (13), a fost în 2001. Creșterea a fost determinată de modificările operate în Legea sindicatelor în 2016, conform cărora toate unitățile filiale trebuiau să se înregistreze, spre deosebire de obligația doar pentru federații și confederații de până atunci. Necesitatea înregistrării a fost determinată de cerința depunerii rapoartelor on-line la Serviciul Fiscal de Stat, care pot fi efectuate cu o semnătură electronică emisă numai la înregistrare.

Sunt 162 de asociații patronale înregistrate, dintre care 2 înregistrate în primele șapte luni ale anului 2023.

2) Atacurile împotriva OSC-urilor - un fenomen în desfășurare

În 2023 a continuat să se manifeste fenomenul atacurilor contra OSC-urilor. Putem evidenția câteva categorii de OSC-uri care au fost ținte predilecte în acest an. Una dintre aceste categorii sunt OSC-urile legate într-o oarecare măsură de reforma justiției inițiată de Guvern. Aceste OSC-uri au fost acuzate că sunt afiliate Guvernului. O creștere a atacurilor asupra acestor OSC-uri s-a produs după ce mai mulți judecători și procurori candidați nu au reușit să promoveze pre-vetting-ul și după eșecul structurilor de autoguvernare de a desfășura primele Adunări Generale ale Judecătorilor și Procurorilor⁴⁴.

O altă categorie de atacuri a vizat jurnaliști de investigație, mulți afiliați OSC-urilor de media, care au demască cazuri de corupție. Aceste atacuri includ hărțuirea jurnaliștilor incomozi de către oficiali și mass-media afiliate politic din Găgăuzia⁴⁵.

Atacurile vin în mare parte din partea partidelor iliberale de opoziție și se concentrează, de asemenea, asupra altor ținte, inclusiv asupra comunității LGBTQ+. În acest caz, ținta au fost cuplurile LGBTQ+ care încercau să-și legalizeze relațiile în urma hotărârii Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul Fedotova și alții împotriva Rusiei. Câteva cupluri LGBTQ+ au contestat refuzul statului în instanță, cazul fiind în prezent pe rol⁴⁶.

În campania electorală pentru alegerile locale au existat exponenți ai candidaților care au declarat că OSC-urile ar trebui interzise⁴⁷.

⁴⁴ CRJM, Radiografia atacurilor asupra organizațiilor societății civile, 2023, <https://crjm.org/dezvoltarea-societatii-civile/>

⁴⁵ Declarație de solidarizare cu jurnalistul Mihail Sirkeli <https://cji.md/declaratie-de-solidarizare-cu-jurnalistul-mihail-sirkeli/>

⁴⁶ Frolov Angela, Zbancă Eleonora vs. Agenția Servicii Publice https://jc.instante.justice.md/ro/agenda-of-meetings?dossier_number=2-23058541-12-3-25042023&dossier_part=frolov&type=Civil&apply_filter=1

⁴⁷ Renato Usatii, Online! Puterea e în Adevăr! <https://www.youtube.com/watch?v=WUREGQLSAkA>

Recomandări specifice:

- Instituțiile statului să modifice mecanismul existent de subvenționare anuală pentru problemele persoanelor cu dizabilități pentru a asigura acces și distribuție echitabilă a resurselor la organizațiile destinate persoanelor cu dizabilități;
- OSC-urile și persoanele afectate să utilizeze instrumente juridice/legale pentru a solicita sancțiuni împotriva autorilor care articulează atacuri împotriva lor.
- Banca Națională a Moldovei și Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor să reglementeze în mod specific situația OSC-urilor înregistrate la ASP, cu sediul în regiunea transnistreană, în vederea asigurării dreptului acestora de a deschide și opera conturi bancare.

3.3 Acces la finanțare

Scor general pentru domeniu: **5.3/7**

Legislație: **5.7/7**

Practică: **4.8/7**

Organizațiile societății civile sunt libere să solicite, să primească și să utilizeze mijloace financiare și materiale, din țară sau din străinătate, inclusiv fonduri publice, pentru a-și atinge scopurile statutare.⁴⁸ Organizațiile societății civile pot utiliza diferite metode pentru a accesa diverse surse de finanțare, din străinătate și din țară, fără bariere și în aceleași condiții fiscale, dar donatorii internaționali rămân principala lor sursă de venit. Finanțarea oferită de donatorii internaționali care intră sub incidența tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, poate fi scutită de impozite și vămuire.⁴⁹ Alte surse și metode de strângere de fonduri utilizate includ cotizațiile de membru, donațiile locale tradiționale, sprijinul din partea mediului de afaceri, crowdfunding, donațiile prin SMS sau online, mecanismul de desemnare procentuală, sprijinul din partea statului și activitățile economice, inclusiv antreprenoriatul social.

Potrivit Biroului Național de Statistică, aproximativ 27% din totalul organizațiilor necomerciale au raportat venituri în 2022, în timp ce veniturile totale raportate ale celor trei forme principale de OSC (asociații obștești, fundații și instituții private) au fost de 253 milioane de euro. Accesul la finanțare nu este supus aprobării guvernului, cu excepția cazului finanțării de stat. Cerințele pentru OSC-uri de a primi, utiliza și raporta finanțarea sunt supuse regulilor instituțiilor donatoare și reglementărilor bancare.

⁴⁸ Art. 3 alin. (3) și 7 alin. (1) lit. d), art. 6 alin. (2), Legea cu privire la organizațiile necomerciale, 86/2020.

⁴⁹ Hotărârea Guvernului cu privire la modul de aplicare a facilităților fiscale și vamale aferente realizării proiectelor de asistență tehnică și investițională în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, 246/2010, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=116618&lang=ro.

Operațiunile financiare ale OSC-urilor sunt efectuate în principal prin operațiuni bancare, dar există unele limitări determinate de legislația AML/CTF în legătură cu tranzacțiile internaționale. În acest sens, OSC-urile trebuie să furnizeze băncilor justificări documentare suplimentare pentru a transfera solduri către donatorii din străinătate, ceea ce poate duce la întârzieri ale transferurilor.

Scorul general în domeniul *Acces la finanțare*, precum și scorurile pentru legislație și practică au rămas aceleași.

1) Durabilitatea OSC-urilor nu a fost luată în considerare în noua Lege adoptată privind finanțarea participativă (crowdfunding). La 7 iulie 2023, Parlamentul a adoptat Legea privind serviciile de finanțare participativă, care⁵⁰ urmează să intre în vigoare la 1 martie 2024. Legea transpune parțial prevederile Regulamentului UE 2020/1503⁵¹ și precizează că se propune o alternativă de finanțare pentru start-up-uri, întreprinderile mici și mijlocii și autoritățile administrației publice locale, prin intermediul platformelor de crowdfunding. În lege nu sunt menționate în nici un fel organizațiile necomerciale și, prin urmare, nu este clar cum și dacă va fi reglementată activitatea de crowdfunding desfășurată de OSC-uri. Până în prezent, activitatea de crowdfunding nu a fost reglementată în mod clar, însă organizațiile și inițiativele societății civile au derulat deja numeroase campanii de crowdfunding.

Legea reglementează condițiile de acces la activitatea de finanțare participativă și dezvoltarea acesteia, categoriile de servicii de finanțare participativă, precum și competențele, instrumentele și procedurile de supraveghere a furnizorilor de servicii de finanțare participativă și principalele categorii⁵² de participanți la aceste relații juridice și economice.

2) Propuneri de modificare a cadrului fiscal care să ofere stimulente activității filantropice. După modificarea legislației privind filantropia și sponsorizarea adoptată de Parlament în 2022⁵³, în 2023 *Platforma pentru Promovarea și Dezvoltarea Filantropiei* a oferit Ministerului Finanțelor un alt set de modificări. Modificările prevăd practic o creștere a avantajelor

⁵⁰ Legea 181/2023 privind serviciile de finanțare participativă

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138188&lang=ro

⁵¹ Legea transpune parțial prevederile Regulamentului (UE) 2020/1503 al Parlamentului European și al Consiliului din 7 octombrie 2020 privind furnizorii europeni de servicii de finanțare participativă pentru întreprinderi și de modificare a Regulamentului (UE) 2017/1129 și a Directivei (UE) 2019/1937, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L347/1 din 20 octombrie 2020.

⁵² Prestator de servicii de finanțare participativă: persoană juridică constituită sub forma unei societăți cu răspundere limitată sau a unei societăți pe acțiuni, înregistrată în Republica Moldova și autorizată să presteze servicii de finanțare participativă. Dezvoltator: o persoană fizică care practică activitate de întreprinzător sau o persoană juridică cu scop lucrativ din Moldova, care intenționează să obțină finanțare pentru un proiect prin intermediul unei platforme de finanțare participativă. Investitor: orice persoană fizică sau juridică care acordă împrumuturi sau achiziționează acțiuni în cadrul unui proiect de finanțare participativă.

⁵³ Legea 172/2018 pentru modificarea unor acte legislative

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105528&lang=ro

fiscale pentru donatori până la 20% din venitul impozabil, cu niveluri progresive în funcție de mărimea veniturilor /cifrelor de afaceri. Se preconizează că acest lucru va stimula activitățile filantropice și va încuraja donațiile din partea întreprinderilor și a sectorului privat.

Recomandări specifice:

- Ministerul Finanțelor să crească procentul deducerilor fiscale pentru donații filantropice și sponsorizări la un nivel care să ofere beneficii reale pentru activitatea filantropică;
- Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării / Parlamentul să modifice Legea privind serviciile de finanțare participativă pentru a reglementa și activitatea de crowdfunding a OSC-urilor.
- OSC-urile să-și optimizeze capacitățile de atragere a fondurilor din toate sursele legale disponibile, în afară de granturile internaționale;
- OSC-urile să promoveze cele mai bune modele și practici în vederea accesării altor surse de finanțare;

3.4 Libertatea de întrunire pașnică

Scor general pentru domeniu: **5.3/7**

Legislație: **5.4/7**

Practică: **5.1/7**

Dreptul la libera întrunire este garantat de Constituție,⁵⁴ iar Legea privind întrunirile asigură cadrul efectiv de organizare și desfășurare a întrunirilor.⁵⁵ Orice persoană cu capacitate juridică deplină, grupuri de persoane sau orice persoană juridică are libertatea de a organiza întruniri publice. Minorii în vârstă de peste paisprezece ani pot organiza o întrunire numai dacă sunt însoțiți de o persoană cu capacitate deplină de exercițiu. Oricine poate participa sau asista în mod liber și voluntar la o întrunire, precum și să înregistreze imagini ale acesteia. În cadrul întrunirilor este permisă folosirea oricăror mijloace grafice sau acustice și a construcțiilor temporare pentru a exprima idei și atitudini.

Organizatorii trebuie să respecte o procedură de notificare rapidă și gratuită, cu cinci zile în avans, care nu este obligatorie în cazul întrunirilor spontane sau al întrunirilor cu mai puțin de cincizeci de participanți. Sunt permise întruniri simultane, caz în care APL-urile convoacă

⁵⁴ Art. 40, Libertatea întrunirilor, Constituția Republicii Moldova.

⁵⁵ Legea 26/2008 privind întrunirile, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110166&lang=ro.

organizatorii pentru a conveni asupra modului de împărțire a spațiului public. Întrunirile online nu sunt reglementate, dar există o practică constantă de întrunire online și de utilizare a metodelor online în scopuri de organizare și diseminare.

Organizatorii și participanții sunt răspunzători numai pentru propriile acțiuni în timpul întrunirii. În ultimii ani, nu au fost raportate cazuri în care cineva să fie forțat să participe sau să i se interzică să participe la întruniri pașnice, cu excepția unei practici documentate pe scară largă a unui organizator care plătește participanții la protest.

APL-urile, poliția și trupele de carabinieri susțin și protejează în mod gratuit întrunirile pașnice. Prevederile legale⁵⁶ care reglementează intervențiile acestor instituții sunt în general în conformitate cu o abordare bazată pe drepturile omului, dar există deficiențe în practică legate de lipsa procedurilor standard de operare. Intervenția organelor de drept este deficitară în unele domenii: unitățile tactice nu poartă marcate individuale de identificare, ceea ce face aproape imposibilă identificarea persoanelor și tragerea acestora la răspundere pentru orice încălcări comise. În contextul protestelor antiguvernamentale, forțele de ordine au continuat practici la limita legii, care descurajează sau împiedică participarea la întruniri cum ar fi filtre rutiere pentru verificarea mijloacelor de transport ale participanților sau avertismente publice cu privire la eventuale dezordini sau cu privire la prezența unor persoane „cu constituție athletică” la proteste.

Utilizarea dispozitivelor de supraveghere pentru supravegherea sau monitorizarea întrunirilor nu este reglementată. Agențiile de stat utilizează monitorizarea video a întrunirilor, dar regimul de utilizare și păstrare a înregistrărilor rezultate nu este clar.

Modificarea condițiilor de desfășurare a întrunirilor sau interzicerea acestora este prerogativa instanței de judecată pe baza unor dovezi clare că întrunirea va fi ilegală, mai ales dacă este violentă sau pune în pericol siguranța publică.

Scorul general în domeniul *Libertății de întrunire*, precum și scorurile pentru legislație și practică au rămas aceleași.

1) Restricțiile la întrunirile pașnice au continuat să fie aplicate în timpul stării de urgență. Restricțiile impuse de CSE în 2022 au continuat să fie aplicate și în 2023, și anume: (i) interzicerea în zilele lucrătoare a întrunirilor care blochează traficul rutier și/sau accesul la instituțiile publice și (ii) excluderea⁵⁷ reprezentanților APL și a organizatorului unei întruniri de la procedurile legale legate de oprirea și dispersarea unei întruniri, eliminând astfel verificările și soldurile asupra poliției prevăzute în Legea privind întrunirile publice. În 2023, CSE a derogat o singură dată de⁵⁸ la prevederile Legii privind întrunirile publice, precizând că în cazul întrunirilor simultane, în perioada 14 mai – 2 iunie 2023, indiferent de ordinea de depunere a sesizărilor, organizatorul care reprezintă autoritatea publică are prioritate în organizarea întrunirii. Derogarea a fost făcută cu ocazia a două evenimente

⁵⁶ Art. 21 și 22, Legea privind întrunirile, 26/2008 și Legea privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc, 218/2012, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106326&lang=ro.

⁵⁷ Dispoziția CSE nr. 42 din 13.10.2022

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_rm_nr.42_din_13.10.2022.pdf

⁵⁸ Dispoziția CSE 68/2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_68_10.05.2023.pdf

majore: Întrunirea Națională „Moldova Europeană”⁵⁹ organizată de Guvern pe 21 mai, care a adunat aproximativ 75 de mii de participanți⁶⁰ la Chișinău și Reuniunea Comunității Politice Europene, care a avut loc la Bulboacă pe 1 iunie,⁶¹ cu lideri din 45 de țări de pe continent. În timpul stării de urgență, CSE are dreptul să interzică întrunirile și să impună limitări fără specificații suplimentare cu privire la condițiile de aplicare.

2) Marșul LGBTQ+ a fost protejat de autoritățile de ordine și a avut loc în conformitate cu condițiile organizatorului. Marșul LGBTQ+ este un test anual de turnesol pentru starea libertății de întrunire în Moldova. În 2023, Marșul LGBTQ+⁶² s-a desfășurat⁶³ conform condițiilor solicitate de organizatori⁶⁴, în ciuda încercărilor primarului municipiului Chișinău, pentru al doilea an consecutiv, de a utiliza pârghia administrativă pentru a bloca ilegal mitingul. În acest an, primarul a dispus lucrări de curățare a⁶⁵ copacilor duminică (ceea ce nu este o practică normală în zi nelucrătoare), pe strada pe care a avut loc marșul. Forțele de ordine au garantat desfășurarea marșului în zonă și în condițiile prevăzute de organizator și au protejat marșul împotriva contra-demonstrațiilor. La rândul lor, contra-demonstrații au putut să-și organizeze protestul cu forțele de ordine, asigurându-se că nu există nicio interferență între cele două părți.

În timpul alegerilor locale care au urmat în perioada august-noiembrie 2023, mai mulți candidați la funcția de primar au făcut promisiuni electorale să interzică întrunirile organizate de comunitatea LGBTQ+⁶⁶.

3) MAI a inițiat o tentativă de revizuire a legislației privind libertatea de întrunire, inclusiv în mediul digital. În 2023 Ministerul Afacerilor Interne a elaborat unui raport de evaluare, pe care l-a consultat cu societatea civilă, examinând posibilitatea modificării cadrului legal privind evenimentele publice ținând cont de Comentariul General nr. 37 al Comitetului

⁵⁹ Baza de date a întrunirilor publice din mun. Chișinău <https://moldovaeuropeana.md/>, <https://intruniri.chisinau.md/?tinfo=-180#?mod=meetings&do=ShowMeeting&MId=4576&date=2023-05-21&back=list&targetid=maincontent>

⁶⁰ Reportaje media privind Întrunirea Națională „Moldova Europeană” <https://newsmaker.md/ro/numar-record-de-participanti-la-adunarea-istorica-moldova-europeana-datele-politiei/>, <https://tribuna.md/img.php?mini=1&maxw=887&img=wp-content/uploads/moldova-europeana.jpg>

⁶¹ Consiliul European, Rezultatele principale privind Reuniunea comunității politice europene, 1 iunie 2023 <https://www.consilium.europa.eu/ro/meetings/international-summit/2023/06/01/>

⁶² Comunicat de presă GENDERDOC-M <https://gdm.md/ro/2023/06/18/comunicat-de-presa-marsul-pride-2023-a-a-avut-loc/>

⁶³ Radio Europa Liberă, Reportaj foto de la Marșul Pride 2023 <https://moldova.europalibera.org/a/cum-a-fost-la-marsul-pride-2023-din-chisinau-/32464537.html>

⁶⁴ Baza de date a întrunirilor publice din mun. Chișinău <https://intruniri.chisinau.md/?tinfo=-180#?mod=meetings&do=ShowMeeting&MId=4736&date=2023-06-18&back=list&targetid=maincontent>

⁶⁵ Dispoziția Primarului 270-d of 15.06.2023 <https://actelocale.gov.md/ral/act/cu-privire-la-suspendarea-traficului-rutier-pe-str-bucure%C8%99ti-tronsonul-cuprins-%C3%AEntre-str-ismail-%C8%99i-str-serghei-lazo-1294966.html>

⁶⁶ Asociația Promo-LEX, Misiunea de observare alegeri locale generale 5 noiembrie 2023, Raport nr. 2, 2023 https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/10/Report-nr.2_OM_2023_compressed.pdf

ONU pentru Drepturile Omului⁶⁷. Concluzia MAI expusă în raport este că *Republica Moldova dispune de un cadru legal detaliat și bine definit pentru exercitarea dreptului la întrunire pașnică, respectând în același timp normele și standardele internaționale în domeniu. Acest cadru asigură protecția drepturilor cetățenilor de a se exprima liber și de a se aduna pașnic în conformitate cu legile și reglementările aplicabile. MAI a constatat că legea corespunde în mare parte, recomandărilor organismelor internaționale din domeniul protecției drepturilor omului, din care considerent nu au fost identificate premise pentru operarea modificărilor la acest act normativ.*

În prezent, Legea privind întrunirile publice nu este aliniată la CG 37 în partea referitoare la întrunirile și întrunirile online ținute în spații private.

Recomandări specifice:

- APL-urile și forțele de ordine să adopte proceduri standard de operare nonviolente și ne-invasive, care să fie bazate pe respectarea drepturilor omului, inclusiv în cazul întrunirilor critice și antiguvernamentale pașnice.
- APL-urile și forțele de ordine să aplice prevederile legale într-o manieră nediscriminatorie și să garanteze siguranța și integritatea participanților, jurnaliștilor și observatorilor pașnici indiferent de apartenența lor socială și politică, prin utilizarea prioritară a instrumentelor de comunicare, dialog, mediere și negociere pentru a facilita asistența eficientă a întrunirilor;
- Poliția și carabinierii să marcheze uniforme tactice ale agenților responsabili de ordinea publică cu numere individuale de identificare vizibile.
- Poliția și carabinierii să dezvolte capacități de monitorizare și protejare a libertatea de întrunire digitală conform standardelor internaționale în ceea ce privește întrunirile online.

3.5 Dreptul de a participa la luarea deciziilor

Scor general pentru domeniu: **4.9/7**

Legislație: **5.3/7**

Practică: **4.4/7**

Autoritățile publice și persoanele juridice care gestionează și utilizează resursele financiare publice trebuie să supună consultărilor publice proiectele de acte normative și administrative

⁶⁷ Comentariul general nr. 37 (2020) privind dreptul la întrunire pașnică (art. 21), Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, <https://digitallibrary.un.org/record/3884725?ln=en>.

care pot avea un impact asupra societății,⁶⁸. Problemele de urgență și documentele adoptate de Comisia Electorală Centrală în perioada electorală⁶⁹, sunt exceptate de la această procedură, dar în acest caz, motivele pentru urgența și lipsa consultării publice trebuie aduse la cunoștința publicului. Mecanismul legal de consultare publică în procesul decizional⁷⁰ prevede etape, termene, condiții și metode clare de consultare. Activitățile de lobby nu sunt reglementate prin lege, iar OSC-urile nu au obligația de a se înregistra sau de a respecta alte reguli pentru a se implica în activități de lobby și advocacy.

În practică, nivelul de participare diferă în funcție de autoritățile care desfășoară procesul de luare a deciziilor. Guvernul, cu instituțiile sale subordonate, este partea cea mai transparentă a autorităților, inclusiv prin utilizarea platformei online particip.gov.md, care reflectă parțial procesul decizional la nivel de guvern. În primele zece luni ale anului 2023, Guvernul a publicat pe platformă peste 1900 de articole privind inițiativele legislative și normative, mai mult decât în 2022 (1363 de articole) sau 2021 (848 de articole).⁷¹ Platforma nu acoperă întregul ciclu de luare a deciziilor, nu oferă întotdeauna documentele, informațiile sau modificările efectuate în proiectele propuse și nici autoritățile nu oferă întotdeauna informație publică cu privire la propunerile furnizate de OSC.

Procesul de luare a deciziilor în Parlament, care este supus Regulamentului Parlamentului, este extrem de deficitar.⁷² Mai mult de jumătate din inițiative nu sunt consultate, site-ul este învechit, cu opțiuni limitate pentru trasabilitatea inițiativelor legislative și lipsa informațiilor de interes public⁷³. În urma alegerilor parlamentare din iulie 2021, atitudinea Parlamentului și a Guvernului față de cooperarea cu OSC în procesul decizional s-a îmbunătățit. În timp ce participarea OSC la procesul decizional al Guvernului este pe o tendință pozitivă, există încă probleme de transparență în ceea ce privește procesul decizional în Parlament.

La nivel local, puține autorități respectă obligațiile legale, publică ordinele de zi, proiectele și desfășoară procesul consultativ și implică OSC-urile în procesul decizional. Majoritatea consiliilor locale nu asigură procese decizionale transparente și publică doar deciziile adoptate pe platforma actelocale.gov.md⁷⁴, de multe ori cu informații relevante ascunse în mod excesiv, fără a respecta instrucțiunea de de-anonimizare. Unele APL-uri interzic (în mod ilegal) transmisiunea video a ședințelor locale. OSC-urile se plâng de cazurile în care autoritățile locale exclud din procesele de participare OSC-urile vocale și critice.

Un alt domeniu deficitar este accesul la informație în procesul decizional. Deși dreptul de acces la informație este prevăzut de Constituție⁷⁵ și reglementat printr-o lege specială, furnizorii de informații invocă adesea în mod nejustificat protecția datelor cu caracter personal, protecția secretelor comerciale sau alte tipuri de secret pentru a refuza accesul la informație.

⁶⁸ Legea 239/2008 privind transparența în procesul decizional,

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106638&lang=ro.

⁶⁹ Art. 14, Legea privind transparența în procesul decizional, 239/2008.

⁷⁰ Hotărârea Guvernului nr. 967/2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119856&lang=ro.

⁷¹ Platforma de participare, Cancelaria de Stat, [https://particip.gov.md/ro/statistics?year=2021&authority_id =](https://particip.gov.md/ro/statistics?year=2021&authority_id=).

⁷² Legea 797/1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111777&lang=ro.

⁷³ Asociația Promo-LEX, RAPORT ANUAL: Monitorizarea activității Parlamentului de legislatura a XI-a, în perioada anilor 2021-2022, 2022 <https://promolex.md/22895-raport-anual-monitorizarea-activitatii-parlamentului-de-legislatura-a-xi-a-pentru-perioada-anilor-2021-2022/?lang=ro>.

⁷⁴ Hotărârea de Guvern 672/2017 pentru aprobarea reglementărilor cu privire la Registrul de Stat al Actelor Locale https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128145&lang=ro.

⁷⁵ Art. 34, Dreptul la informație, Constituția Republicii Moldova.

Scorul general în domeniu a crescut cu 0,1 de la 4,8, din contul îmbunătățirii scorului pentru legislație cu 0,1 de la 5,2. Scorul pentru practică a rămas același.

1) Inițiativele Parlamentului și Guvernului de a sprijini participarea societății civile la luarea deciziilor. În iunie 2023, Parlamentul⁷⁶ și Guvernul au creat⁷⁷ platforme consultative permanente, care ar trebui să sporească dialogul și transparența în procesul decizional. Platforma Parlamentului este concepută ca un cadru de participare cu prevederi suplimentare privind audierile publice, consiliile de experți la nivelul comisiilor parlamentare (aspecte organizatorice care urmează să fie stabilite de Biroul Permanent al Parlamentului) și o conferință anuală cu OSC-urile. Platforma Guvernului este concepută ca o structură permanentă de dialog axată pe proiecte legislative, reprezentanții OSC-urilor urmând a fi delegați la cerere. Cu excepția conferinței anuale reflectate în domeniul 3.10 Cooperarea Stat-OSC, platformele nu au devenit încă funcționale. Intenția declarativă a Guvernului a fost de a crea platforme similare la nivelul ministerelor și altor instituții APC. Un mecanism similar anterior a fost Consiliul Național pentru Participare care a încetat să mai existe în 2019.

O serie de alte inițiative lansate în 2023 au ca scop facilitarea comunicării Guvernului cu societatea civilă: *Conceptul platformei de susținere a democrației participative (e-Democrația)*⁷⁸ - conceput ca o soluție electronică de creștere a participării cetățenilor și societății civile la formularea politicilor guvernamentale și de consolidare a dialogului dintre societatea civilă și stat; *Conceptul Sistemului informațional „e-Monitorizare”*⁷⁹ - care are ca scop asigurarea digitalizării proceselor de planificare-monitorizare-raportare a implementării principalelor documente de politici publice și planificare.

În aprilie-mai 2023, Cancelaria de Stat a relansat activitatea Comitetului de coordonare pentru guvernare deschisă, creat inițial în 2018. Comitetul este format din 10 membri (cinci reprezentanți ai autorităților publice și cinci ai societății civile) și investit cu funcții mai extinse. Potrivit guvernului, relansarea activității Comitetului reprezintă un angajament de a implica societatea civilă în realizarea reformelor de pe agenda de guvernare deschisă. Pe 3 noiembrie, 2023, Guvernul a aprobat Dispoziția cu privire la domeniile prioritare și angajamentele pentru guvernare deschisă pe anii 2023-2025 care se axează pe 5 domenii: (1)

⁷⁶ Hotărârea Parlamentului nr. 149/2023 privind aprobarea Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137492&lang=ro

⁷⁷ Platforma consultativă permanentă în cadrul autorității administrației publice centrale; Hotărârea Guvernului nr. 435/2023; https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137916&lang=ro

⁷⁸ Anunț pentru consultarea conceptului "e-Democrație" <https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-consultare-publica-privind-proiectul-hg-pentru-aprobarea-conceptului-platformei-pentru-sustinerea-democratiei-participative-e-democratie/11434>

⁷⁹ Hotărârea Guvernului 860/2023 cu privire la aprobarea Conceptului Sistemului Informațional „e-Monitorizare” https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/acte_normative_adoptate_in_sedinta_guvernului_din_08.11.2023.pdf

Acces la informații de interes public, (2) Instituții guvernamentale deschise; 3) Bugete deschise; 4) Achiziții publice; 5) Dezvoltarea capacităților și competențelor, fiind integrată transversal în angajamentele din alte domenii⁸⁰.

2) Noua Lege privind accesul la informație a fost adoptată. În iunie, 2023, Parlamentul a adoptat o nouă Lege privind accesul la informații,⁸¹ care va intra în vigoare în ianuarie 2024. Consultările efectuate de MJ au fost puternic criticate de OSC⁸² pentru că sunt limitate și sporadice, proiectul fiind promovat în grabă, fără a ține cont de recomandările cheie ale reprezentanților societății civile. În cele din urmă, consultările au fost reluate la nivelul Parlamentului, care a fost receptiv la OSC-uri și mass-media, iar multe propuneri au fost acceptate în lectura finală a legii.

Modificările aduse de noua lege includ un *număr sporit de furnizori de informații; termene mai scurte* (10 zile calendaristice pentru solicitările obișnuite, față de 15 zile lucrătoare în legea anterioară); *publicarea proactivă a unor categorii mai largi de informații; semnarea cererilor depuse nu mai este obligatorie; procedură simplificată și termeni restrânși de examinare în instanță a cazurilor de îngrădire a accesului la informație*. Legea prevede, de asemenea, un *nou mecanism de sancționare și interzice în mod expres limitarea accesului la o serie de informații* legate de activitatea profesională a funcționarilor publici, cum ar fi numele și prenumele, funcția, educația, experiența profesională, remunerația, conflictele de interese și sancțiunile disciplinare restante ale angajaților statului.

Guvernul a mai, aprobat un nou Regulament privind paginile web oficiale ale autorităților și instituțiilor publice, care ar trebui să conducă la o interfață simplă și accesibilă, care asigură o navigare ușoară de către utilizator⁸³.

3) Parlamentul a inițiat adoptarea Codului Parlamentului – o șansă de a oferi o perspectivă mai clară pentru participarea OSC-urilor la luarea deciziilor. În luna iulie, 2023, Parlamentul a propus spre consultare publică proiectul noului Cod al Parlamentului⁸⁴. Codul va înlocui regulamentul existent și este de așteptat să rezolve deficiențele juridice care există în procesul de luare a deciziilor la nivel de Parlament. Proiectul mai prevede publicarea programului legislativ. Primele consultări publice cu privire la Codul Parlamentului, au

⁸⁰ Dispoziția Guvernului 158/03.11.2023 cu privire la domeniile prioritare și angajamentele pentru guvernare deschisă pe anii 2023-2025 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139835&lang=ro

⁸¹ Legea 148/2023 privind accesul la informațiile de interes public https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137908&lang=ro

⁸² Apel public comun <https://cpr.md/2023/04/13/apel-public-privind-necesitatea-organizarii-de-catre-parlament-a-consultarilor-ample-pe-marginea-proiectului-legii-privind-accesul-la-informatii-de-interes-public/>

⁸³ Hotărârea Guvernului 728/26.09.2023 cu privire la site-urile web oficiale ale autorităților și instituțiilor publice și cerințele minime privind profilurile de socializare ale acestora https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139673&lang=ro

⁸⁴ <https://www.parlament.md/Actualitate/Anun%C8%9Buri/tabid/285/ContentId/9517/Page/0/language/ro-RO/Default.aspx>

avut loc în septembrie 2023, cu participarea OSC-urilor, având în vedere că un capitol din proiectul de Cod este dedicat cooperării Parlament – sectorul societății civile. Cu toate acestea, o parte din problemele actuale provin din practica parlamentară, care nu respectă cadrul juridic existent în ceea ce privește transparența în procesul decizional. În sesiunea parlamentară care s-a încheiat la 31 iulie, 2023, parlamentul a organizat consultări publice pentru doar 16,8% din totalul proiectelor de lege adoptate și aflate în examinare în perioada monitorizată⁸⁵. Este o ușoară îmbunătățire față de sesiunea precedentă, când au fost organizate consultări în publice doar pentru 9,2% din proiectele de legi. Misiunea de monitorizare a Promo-LEX a constatat că de cele mai multe ori proiectele legislative sunt adoptate fără a aștepta obiecțiile societății civile și că 69% din proiecte au fost votate de majoritatea parlamentară în urma dezbatelor care au durat până la 5 minute⁸⁶.

O inițiativă independentă de îmbunătățire a transparenței parlamentare a fost lansarea paginii web privind procesul decizional al Parlamentului <https://ioi.promolex.md/> - un model alternativ pentru pagina web a Parlamentului, care este deficitară din punct de vedere al transparenței.

4) Creșterea numărului de formate locale de participare, în dezvoltare. Transparența și participarea la nivel local au beneficiat de extinderea numărului de structuri în mai multe raioane. Cu sprijinul Fundației Est-Europene (FEE), au fost create trei noi Consilii de participare la Florești, Ștefan Vodă⁸⁷ și Cimișlia, pe lângă cele trei existente din Cahul, Soroca și Căușeni. Un alt format al Consiliilor Locale de Transparență (CLT) este în curs de dezvoltare cu sprijinul GIZ, în municipiile Bălți, Cahul și Strășeni. Formatul CLT are un mandat principal ca platformă de discuții și expertiză pentru combaterea corupției, dar mai cuprinde analiza și monitorizarea politicilor pentru a îmbunătăți transparența și responsabilitatea.

Aceste formate se adaugă la rețeaua existentă a Consiliilor Locale ale Tinerilor, concepută ca structură reprezentativă pentru a asigura participarea acestora la procesele decizionale la nivel local și regional și alte grupuri pe termen scurt de participare locală și planificare strategică.

⁸⁵ Asociația Promo-LEX, Raport anual „Monitorizarea activității Parlamentului pentru legislatura a XI-a, august 2022- iulie 2023”, 2023

⁸⁶ <https://radiochisinau.md/experta-promolex-50prc-din-transparenta-decizionala-a-parlamentului-este-afectata---184024.html>

⁸⁷ <https://eef.md/ro/cetateni-activi-comunitati-prospere-faza-ii/328>

Recomandări specifice:

- Guvernul să asigure implementarea Legii accesului la informație, să asigure cadrul juridic secundar și să instruiască angajații instituțiilor subordonate privind noua legislație și standardele de acces la informație;
- AGE / alte instituții publice să îmbunătățească gradul de transparență și participare la procesul decizional prin dezvoltarea unei platforme online unice, care să includă informații actualizate privind inițiativele legale în toate etapele și toate modificările – de la înaintare până la adoptare.;
- Parlamentul și Guvernul să asigure funcționalitatea platformelor consultative create, în condiții clare de reprezentativitate, transparență și relevanță;
- Parlamentul să adopte noul Cod cu garanții de aplicare a principiilor transparenței și participării;
- Parlamentul să optimizeze sistemul de publicare a informațiilor pe pagina web (opțiunea „comentarii”, monitorizarea avizelor juridice emise de comisiile parlamentare); și
- APL-urile de nivelul 1 și 2 să sporească transparența în luarea deciziilor prin dezvoltarea de module pe paginile lor web similare cu cele utilizate de Guvern (particip.gov.md) și să înființeze structuri locale pentru dialog cu OSC-urile și structuri participative conform bunelor modele existente.

3.6 Libertatea de exprimare

Scor general pentru domeniu: **5.0/7**

Legislație: **5.4/7**

Practică: **4.6/7**

Constituția garantează⁸⁸ libertatea de opinie și de exprimare prin cuvânt, imagine sau orice alte mijloace posibile. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare, inclusiv libertatea de a căuta, primi și comunica fapte și idei.⁸⁹ Nu există nici o barieră legală în calea utilizării libere a vreunui mijloc de informare și nimeni nu poate interzice sau împiedica mass-media să difuzeze informații de interes public în conformitate cu legea. Cenzura și autoritățile publice pentru controlul informațiilor difuzate de mass-media sunt interzise.⁹⁰ Legea protejează

⁸⁸ Constituția Republicii Moldova, 1/1994, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro

⁸⁹ Art. 3(1), Legea cu privire la libertatea de exprimare, 64/2010, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83916&lang=ro.

⁹⁰ Art. 34(5), Constituția Republicii Moldova; Art. 1(2), Legea presei, nr. 243/1994; Art. 5, Legea cu privire la libertatea de exprimare, 64/2010.

confidențialitatea surselor de informații ale jurnaliștilor și, de asemenea⁹¹, îi protejează pe avertizori de integritate⁹².

În 2023, Moldova a urcat 13 poziții în clasamentul mondial al indicelui libertății presei,⁹³ pe locul 28, rămânând în aceeași categorie „satisfăcătoare” ca și anul precedent. Îmbunătățirea se datorează creșterii indicatorilor politici și economici. Indicatorii de legislație și de securitate au avut doar ușoare creșteri, în timp ce indicatorul social a scăzut nesemnificativ.

Mass-media din Moldova este predominant privată (71%), 9% sunt publice și aproximativ 12% sunt necomerciale⁹⁴. În 2023, Parlamentul a examinat un proiect de lege cu privire la Fondul de subvenționare în domeniul mass-media, care ar urma să le fortifice independența editorială și economică⁹⁵. Deocamdată, politicile editoriale sunt puternic influențate de oligarhi și lideri politici, în timp ce mass-media liberă și imparțială este relativ rară. Persoanele fizice și OSC-urile utilizează resurse online și alte mijloace pentru a-și exprima opiniile care nu fac obiectul reglementărilor aplicabile mass-mediei. Nu există nici o piedică sistemică din partea statului pentru persoanele care exprimă idei și opinii contrare politicii oficiale. Pe de altă parte, politicienii dau adesea în judecată pe autorii declarațiilor care le monitorizează activitatea, ceea ce înseamnă mult timp și resurse irosite pentru instituțiile media. Jurnaliștii pot fi ținta insultelor și intimidărilor politicienilor. În ultimii ani, organizațiile societății civile din domeniul⁹⁶ mass-media au raportat în mod repetat utilizarea sancțiunii pentru infracțiunea administrativă de defăimare⁹⁷, pe care o consideră o măsură gravă și disproporționată utilizată ca armă împotriva reprezentanților mass-media.

Discursul de ură și instigare la discriminare, infracțiunile motivate de prejudecată și instigarea la acțiuni violente pe motive de prejudecată sunt constituite infracțiune.⁹⁸ În 2023, Consiliul Audiovizualului a adoptat o metodologie de monitorizare a discursului de ură⁹⁹. Cu toate acestea, în practică, discursul de ură este rareori sancționat. Din mai mult de 40 de cazuri documentate de un OSC specializat pe o perioadă de 12 luni¹⁰⁰, autoritățile publice au aplicat doar două sancțiuni (una contravențională și una penală). Cauzele sub-performanței statului rezidă în lipsa unui mecanism și a unei metodologii adecvate de identificare și sancționare și a unei slabe înțelegeri a conceptelor de bază și a prejudecăților poliției.

⁹¹ Art. 13, Legea cu privire la libertatea de exprimare, nr. 64/2010; Art. 18, Nedivulgarea sursei de informare; Legea presei 243/1994, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109428&lang=ro.

⁹² Legea 122/2018 privind avertizorii de integritate, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105486&lang=ro.

⁹³ Indicele mondial al libertății presei, <https://rsf.org/en/index>.

⁹⁴ Magenta Consulting, Studiul de necesități ale instituțiilor mass-media din Republica Moldova, 2022 https://cji.md/wp-content/uploads/2021/09/Studiul-de-necesitati_2022-.pdf

⁹⁵ HG 801/18.10.2023 pentru aprobarea Avizului asupra proiectului de lege cu privire la Fondul de subvenționare în domeniul mass-media https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139485&lang=ro
<https://cji.md/campania-cji-privind-necesitatea-modificarii-articolului-din-codul-contravențional-ce-vizeaza-calomnia/>.

⁹⁷ Art. 70, Calomnia, Codul contravențional.

⁹⁸ Art. 32 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova; Art. 2, Legea cu privire la libertatea de exprimare, 64/2010; Art. 2, Legea cu privire la asigurarea egalității, 121/2012; Art. 2 din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, 5/2006; Art. 54, Încălcarea legislației cu privire la cultele religioase; Art. 69, Injuria, Art. 70¹ Instigare la discriminare, și Art. 354, Huliganismul nu prea grav (Cod contravențional), Art. 346. Instigarea la acțiuni violente pe motive de prejudecată, Art. 135². Propaganda genocidului sau a infracțiunilor împotriva umanității (Cod Penal)

⁹⁹ Decizia Consiliului Audiovizualului 160 / 26.05.2023 privind aprobarea Metodologiei de monitorizare a discursului de ură în conținuturile media audiovizuale <https://consiliuaudiovizual.md/wp-content/uploads/2023/05/Metodologia-de-monitorizare-a-discursului-care-incita-la-ura-in-continuturile-media-audiovizuale.pdf>

¹⁰⁰ Asociația Promo-LEX, Studiu Analitic privind documentarea și tragerea la răspundere contravențională și penală conform prevederilor noi cu privire la discursul de ură, 2023 <https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/09/Studiu-Analitic.pdf>

În urma agresiunii ruse din Ucraina, în 2022 și 2023, statul a adoptat diferite măsuri de combatere a dezinformării. A creat structuri de monitorizare cu participarea OSC și a interzis difuzarea de programe care incită la ură, dezinformare, propagandă de agresiune militară, conținut extremist, conținut terorist sau care reprezintă o amenințare la adresa securității naționale¹⁰¹. Comisia de la Veneția a recomandat definirea mai precisă a termenilor folosiți în interdicții.¹⁰²

Scorul general în domeniul *Libertății de exprimare*, precum și scorurile pentru legislație și practică au rămas aceleași.

1) Continuarea eforturilor legale și instituționale de combatere a dezinformării. În iulie, Parlamentul a creat Centrul pentru Comunicare Strategică și Combaterea Dezinformării¹⁰³ (CCSCD) sub control parlamentar, în urma inițiativei legale a președintelui Maia Sandu. Misiunea CCSCD este de a consolida și îmbunătăți eforturile interinstituționale în lupta împotriva *dezinformării și manipulării informațiilor*. Noțiunea de *dezinformare* a fost introdusă în 2022 în Codul Serviciilor Media Audiovizuale și redefinită¹⁰⁴ în 2023 ca fiind *răspândire intenționată, pe orice cale, în spațiul public, a informațiilor al căror caracter fals sau înșelător poate fi verificat și care sunt de natură să dăuneze securității naționale. Acțiunile de manipulare a informațiilor și ingerințe străine sunt definite¹⁰⁵ ca eforturi intenționate și coordonate ale entităților străine, cum ar fi guverne, agenții ale acestora sau actori non statali, de a manipula sau influența opinia publică, informațiile sau narațiunile într-o altă țară în scopul atingerii propriilor lor obiective strategice, politice sau ideologice și care sunt de natură să cauzeze prejudicii securității și intereselor naționale*. Definiția ingerinței străine este vagă și creează îngrijorări cu privire la abuzuri și interpretări arbitrare, care pot duce la restricții pentru OSC-uri.

CCSCD are dreptul de a emite recomandări altor autorități și sectorului privat, de a sesiza autoritățile judiciare în cazul depistării încălcărilor și de a înainta propuneri de modificare a cadrului normativ. CCSCD va fi evaluat de un Consiliu format din 11 membri (reprezentanți ai autorităților publice și 2 membri ai societății civile). În 2022, Guvernul a creat o structură congruentă (Consiliul Coordonator pentru Asigurarea Securității Informaționale) cu participarea reprezentanților OSC¹⁰⁶.

¹⁰¹ Legea 143/2022 pentru modificarea Codului Serviciilor Media Audiovizuale, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131800&lang=ro.

¹⁰² Avizul Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). nr. 1090/2022 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)026-e)

¹⁰³ Legea 242/2023 privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combaterea a Dezinformării și privind modificarea unor acte normative https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138661&lang=ro

¹⁰⁴ Legea 248/2023 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138540&lang=ro

¹⁰⁵ <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6546/language/ro-RO/Default.aspx>

¹⁰⁶ Hotărârea Guvernului 467/2022, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132064&lang=ro

Consiliul Audiovizualului a aprobat *Metodologia privind constatarea și evaluarea cazurilor de dezinformare în conținuturile audiovizuale*.¹⁰⁷ Documentul oferă criterii și informații suplimentare care ar trebui să ajute la detectarea dezinformării. Cu toate acestea, metodologia în multe locuri nu este suficient de specifică și necesită îmbunătățiri semnificative.

2) Promovarea informațiilor false și incorecte sancționate sever în condițiile stării de urgență

Licența de emisie a 12 posturi TV a fost suspendată din motivul răspândirii informațiilor false.

La 16 decembrie 2022, CSE a dispus suspendarea licenței de emisie a șase posturi de televiziune¹⁰⁸ din motive de securitate regională și națională în contextul războiului din Ucraina. CSE și-a argumentat decizia în baza a două motive principale: *controlul asupra posturilor de televiziune sancționate, exercitat de persoanele supuse sancțiunilor internaționale și lipsa unei informări corecte în relatarea evenimentelor naționale, dar și a războiului din Ucraina* constatat și sancționat prin monitorizarea de către Consiliul Audiovizualului (CA). O declarație comună¹⁰⁹ a unui grup de OSC-uri a recunoscut necesitatea urgentă de a combate dezinformarea în mass-media, dar a solicitat, de asemenea, ca toate circumstanțele de fapt și argumentele specifice să fie comunicate public. La 30 octombrie 2023, CSE a suspendat licența de emisie a altor șase posturi TV¹¹⁰. Ca reacție, OSC-urile de media au făcut o nouă declarație¹¹¹, în care și-au exprimat îngrijorarea în raport cu perpetuarea practicilor de suspendare a licențelor posturilor de televiziune, în lipsa unor explicații extinse privind circumstanțele faptele și juridice ce justifică măsurile restrictive.

SIS a continuat să blocheze paginile web care promovează informații false. SIS a început această practică în timpul pandemiei Covid-19 și a continuat-o în timpul războiului din Ucraina împotriva paginilor web care promovează informații false în domenii care

¹⁰⁷ Metodologiei privind constatarea și evaluarea cazurilor de dezinformare în conținuturile audiovizuale

<https://consiliuaudiovizual.md/wp-content/uploads/2023/09/Metodologia-privind-constatarea-si-evaluarea-cazurilor-de-dezinformare.pdf>

¹⁰⁸ 6 posturi TV: Primul în Moldova, RTR Moldova, Accent TV, NTV Moldova, TV6, Orhei TV, în baza Dispoziției CSE 54/2022 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_a_rm_nr.54_din_16.12.2022_r_0.pdf

¹⁰⁹

<https://www.facebook.com/CRJM.org/posts/pfbid06VdqqUCe55viPfHJKrCUwpCfCPAm9FtybdUHqcZLjYaYEpbjAiZfivJpPLaunLMNI>

¹¹⁰ Dispoziția CSE 91/30.10.2023

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.91_30.10.2023_1.pdf

¹¹¹ Declarație comună în raport cu suspendarea licențelor posturilor TV, în condiții de lipsă de transparență <https://cji.md/cji-apel-si-centrul-acces-info-isi-exprima-ingrijorarea-in-raport-cu-suspendarea-licentelor-posturilor-tv-in-conditii-de-lipsa-de-transparenta/>

afectează securitatea națională¹¹² și care incită la ură și război¹¹³. Punctul culminant a fost atins în octombrie 2023¹¹⁴, când SIS a dispus blocarea a 53 de site-uri inclusiv cele ale posturilor TV ale căror licențe de emisie au fost suspendate de CSE. Ordinele SIS sunt obligatorii, în condițiile stării de urgență, pentru furnizorii de rețele și servicii de comunicații electronice, care blochează accesul utilizatorilor din Republica Moldova la sursele indicate.

3) Activitatea reprezentanților mass-media non-profit a continuat să fie împiedicată de comportamentul abuziv al unor autorități publice și lideri politici. În 2023, predominant reprezentanții APL au fost implicați în cazuri de atac și obstrucționare a activităților jurnaliștilor și mass-media. Printre situațiile semnalate se numără restricționarea abuzivă și nejustificată a accesului jurnaliștilor la informații de interes public de către APL¹¹⁵, intimidarea inițiată de primarul Chișinăului, Ion Ceban, împotriva presei care abordează problemele orașului¹¹⁶, atacurile și intimidarea jurnaliștilor incomozi de către politicieni¹¹⁷ și alți activiști politici din UTAG¹¹⁸.

4) Amenințări digitale în creștere pentru mass-media

O analiză a Centrului pentru Jurnalism Independent¹¹⁹, arată că organizațiile media se confruntă în ultima perioadă cu mai multe amenințări digitale, inclusiv phishing, atacuri

¹¹² Ordinele Directorului SIS nr 5 / 19.01.2023, 18 / 22.03.2023 and 22 / 20.04.2023

<https://sis.md/ro/content/dou%C4%83-site-uri-promotoare-de-informa%C8%9Bii-ce-incit%C4%83-la-ur%C4%83-%C8%99i-r%C4%83zboi-urmeaz%C4%83-fi-blocate>, <https://sis.md/ro/content/5-site-uri-care-public%C4%83-informa%C5%A3ii-false-%C3%AE-n-domeniul-ce-afecteaz%C4%83-securitatea-na%C8%9Bional%C4%83>, <https://sis.md/ro/content/sis-solicit%C4%83-blocarea-trei-site-uri>

¹¹³ Ordinul Directorului SIS nr 7 / 06.02.2023 <https://sis.md/ro/content/sursele-informa%C8%9Bionale-ce-incit%C4%83-la-ur%C4%83-%C8-r%99i-%C4%83zboi-r%C4%83m%C3%A2n-%C3%AE-n-aten%C8%9Bia-sis>

¹¹⁴ Ordinul Directorului SIS 72 din 24.10.2023 <https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/ordin.pdf>, Ordinul Directorului SIS 74 din 30.10.2023 <https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Ordinul%20Directorului%20SIS%20nr.74.pdf>

¹¹⁵ Declarație comună de condamnare a acțiunilor primarului s. Costești de îngrădire abuzivă și nejustificată a accesului jurnaliștilor la informații de interes public <https://cji.md/ong-urile-de-media-condamna-actiunile-primarului-s-costesti-de-ingradire-abuziva-si-nejustificata-a-accesului-jurnalistilor-la-informatii-de-interes-public/>

¹¹⁶ Declarație comună de condamnare a campaniei de intimidare, inițiată de primarul municipiului Chișinău, Ion Ceban, împotriva presei care abordează problemele Capitalei <https://cji.md/ong-urile-de-media-condamna-campania-de-intimidare-initiata-de-primarul-municipiului-chisinau-ion-ceban-impotriva-presei-care-abordeaza-problemele-capitalei/>

¹¹⁷ Alte Declarații comune de condamnare a comportamentelor oficialilor și liderilor politici în raport cu jurnaliștii <https://cji.md/en/ong-urile-de-media-condamna-comportamentul-inadecvat-al-ministrului-vladimir-bolea-care-a-utilizat-expresii-necenzurate-la-adresa-unui-jurnalist/>, <https://cji.md/en/media-ngos-condemn-tiraspol-illegal-restrictions-on-media-and-call-on-the-legitimate-state-authorities-to-intervene/>, <https://cji.md/en/ong-urile-de-media-condamna-comportamentul-inadmisibil-al-politicianului-ion-chicu-in-raport-cu-reportera-zdg-mariuta-nistor/>

¹¹⁸ Declarație de solidarizare cu jurnalistul Mihail Sirkeli <https://cji.md/declaratie-de-solidarizare-cu-jurnalistul-mihail-sirkeli/>, Reportaje privind interdicția de filmare în incinta primăriei Taraclia <https://ziadeazi.md/primul-de-taraclia-interzice-filmarile-in-incinta-institutiei-presa-locala-va-depune-o-plangere-la-procuratura/>, <https://newsmaker.md/ro/video-primarul-de-taraclia-a-interzis-unui-reporter-sa-i-filmeze-intalnirea-electorala-cu-localnicii-lupov-nu-prea-am-chef-sa-va-cresc-rating-ul/>

¹¹⁹ CJI, Atacurile de tip DDoS și phishingul, printre amenințările digitale cu care se confruntă presa, 13.12.2023 <https://cji.md/atacurile-de-tip-ddos-si-phishingul-printre-amenintarile-digitale-cu-care-se-confrunta-presa/>

DDoS (Distributed Denial of Service), hărțuire online și spargerea conturilor online. Potrivit CJI, șapte din zece organizații media au confirmat că au fost vizate de amenințări cibernetice. În 2023, atacurile cibernetice au avut loc frecvent, cel mai răspândit fiind phishingul – fiecare redacție sau jurnalist primind zilnic astfel de mesaje. În luna septembrie, site-urile mai multor instituții media (inclusiv non-profit) au fost ținta atacurilor de tip DDoS), care au provocat blocaje de la câteva minute până la câteva ore. Atacuri DDoS similare au fost îndreptate împotriva site-urilor web ale Guvernului¹²⁰ și ale altor instituții publice. Se presupune că atacurile au fost generate de hackerii ruși¹²¹.

Recomandări specifice:

- Poliția să elaboreze instrumente și mecanisme practice în vederea prevenirii și sancționării discursurilor de ură, inclusiv a celor admise de funcționarii publici.
- SIS/CSE să combată dezinformarea în cadrul unui mecanism previzibil, clar și transparent, aplicabil pentru identificarea și blocarea paginilor web și a altor surse care promovează informații false, inclusiv garanții procedurale și procedura de apel.
- Instituțiile responsabile să aplice măsuri coercitive în privința APL-urilor care nu respectă dreptul OSC-urilor și al mass-mediei de a participa la procedurile de luare a deciziilor în conformitate cu legislația privind transparența.
- Consiliul Audiovizualului să dezvolte capacități instituționale de monitorizare a libertății de exprimare în mediul online.

3.7 Dreptul la viață privată

Scor general pentru domeniu: **4.3/7**

Legislație: **5.2/7**

Practică: **3.4/7**

Dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a secretului comunicațiilor este protejat de Constituția Republicii Moldova¹²² pentru toată lumea și nu poate fi supus unor

¹²⁰ Moldova1, Site-urile Aeroportului Internațional Chișinău, ANRE și MAEIE, supuse atacurilor cibernetice, 26.09.2023 <https://moldova1.md/p/16519/ddos-attacks-target-moldovan-government-websites>

¹²¹ Republica Moldova, atacată de hackerii ruși: „Continuăm să ucidem infrastructura Moldovei”, 26.09.2023 <https://diez.md/2023/09/26/republica-moldova-atacata-de-hackerii-rusi-continuem-sa-ucidem-infrastructura-moldovei/>

¹²² Constituția Republicii Moldova, Art. 28, Viața intimă, familială și privată; Art. 29, Inviolabilitatea domiciliului; Art. 30, Secretul corespondenței.

ingerințe arbitrare sau ilegale, fie într-un mediu fizic, fie într-un mediu virtual, indiferent de autor.¹²³

Datele cu caracter personal sunt protejate în temeiul unei legi specifice,¹²⁴ care reglementează prelucrarea, stocarea și utilizarea acestor date. Monitorizarea și controlul respectării legislației relevante este datorată unei structuri dedicate¹²⁵. În 2022, principalele instituții care au prelucrat datele cu caracter personal stocate în principalele resurse informaționale automatizate de stat au fost Ministerul Afacerilor Interne cu peste 22 de milioane de accesări, Serviciul Fiscal de Stat (peste 13 milioane de accesări), SIS (peste 113 mii de accesări), Centrul Național Anticorupție (peste 85 de mii de accesări), Procuratura Generală (peste 30 de mii de accesări)¹²⁶. Încălcarea dreptului la respectarea vieții private atrage sancțiuni contravenționale.¹²⁷ Organizațiile societății civile au dreptul să prelucreze date cu caracter personal și sunt supuse aceluiași obligații și cerințe ca și alte persoane juridice.

Supravegherea este posibilă în cadrul urmăririi penale numai cu autorizarea judecătorului de instrucție, la demersul procurorului¹²⁸. Percheziția biroului sau domiciliului se efectuează numai cu autorizația judecătorului de instrucție sau în baza unei proceduri excepționale de urgență, însă numai în baza temeiurilor prevăzute de procedura penală.¹²⁹ Procedura penală¹³⁰ oferă garanții împotriva abuzurilor legate de supraveghere, inclusiv pentru OSC sau persoanele asociate. Nu este clar în ce măsură mecanismele legale de protecție împotriva colectării, prelucrării și stocării ilegale sau disproporționate a informațiilor cu caracter personal funcționează în practică, cu excepția cazurilor aduse în atenția publicului de investigațiile mass-media, așa cum a fost cazul cu câțiva ani în urmă.

Scorul general în domeniul *Dreptul al viață privată* a scăzut cu 0,1 de la 4,4, din contul înrăutățirii scorului pentru legislație cu 0,1 de la 5,3. Scorul pentru practică a rămas același.

1) Puteri sporite pentru ofițerii de informații de a utiliza mijloacele de supraveghere a vieții private. În mai-iulie 2023, Parlamentul a adoptat în lectură finală două legi privind

¹²³ Codul penal al Republicii Moldova, art. 177, Încălcarea inviolabilității vieții private; art. 178, Violarea dreptului la secretul corespondenței; art. 179, Violarea de domiciliu; art. 193, Tulburarea de posesie; art. 197, Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor; art. 260¹, Interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice; Legea cu privire la libertatea de exprimare 64/2010 Art. 10 Dreptul la respectul vieții private și de familie.

¹²⁴ Legea 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=10607&lang=ro.

¹²⁵ Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal (CNPDCP), <https://datepersonale.md/en/>.

¹²⁶ CNPDCP, Raport anual de activitate 2022, https://datepersonale.md/wp-content/uploads/2023/03/raport_de_activitate_2022_rom.pdf

¹²⁷ Codul contravențional Art. 74¹, Prelucrarea datelor cu caracter personal cu încălcarea legislației privind protecția datelor cu caracter personal; Art. 74², Refuzul de a furniza informații sau împiedicarea accesului personalului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal; Art. 74³, Neîndeplinirea deciziilor Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal.

¹²⁸ Capitolul III, Codul de procedură penală, Legea privind activitatea specială de investigații, nr. 59/2012, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110235&lang=ro.

¹²⁹ Secțiunea 4, Percheziția și ridicarea de obiecte și documente, Codul de procedură penală, 122/2003, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126190&lang=ro#.

¹³⁰ Codul de procedură penală, art. 7, Legalitatea procesului penal; art. 8, Prezumția nevinovăției; art. 9, Egalitatea în fața legii și autorităților; art. 10, Respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane; art. 11, Inviolabilitatea persoanei; art. 12, Inviolabilitatea domiciliului; art. 13, Inviolabilitatea proprietății; art. 14, Secretul corespondenței; art. 15, Inviolabilitatea vieții private.

activitatea Serviciului de Informații și Securitate (SIS)¹³¹. Legile conțin prevederi care oferă SIS dreptul, în afara unei cauze penale inițiate, de a supraveghea domiciliul unei persoane, de a instala în locuință aparate de supraveghere audio, video sau foto, de a urmări vizual și de a intercepta comunicările, chiar în afara acordului judecătorului de instrucție și cu posibilitatea de a nu informa ulterior persoana supusă acestor măsuri. Adicional legile prevăd proceduri confuze de autorizare a măsurilor contrainformative (în esență măsuri special de investigație). Avizul Comisiei de la Veneția a subliniat faptul că SIS beneficiază de competențe foarte extinse, cu aspecte legate de mecanismul de control și noțiuni nedefinite care deschid calea unor interpretări ambigue¹³². Potrivit unui studiu CRJM¹³³, în 2022, peste 7 mii de cereri de interceptare au fost autorizate de judecătorii de instrucție, de două ori mai multe decât în 2009. Atunci CtEDO a declarat că 3.000 de interceptări au fost mult prea multe pentru o țară mică precum Moldova. Legile SIS oferă condiții pentru un număr și mai mare de interceptări, cu mai puține garanții procedurale.

OSC-urile au exprimat opinii critice față de proiectele de lege pentru că utilizează definiții și termeni ambigui, atribuții prea largi în lipsa unor garanții suficiente și mecanisme formale de control¹³⁴. Opiniile exprimate subliniază că proiectele reprezintă *un pericol iminent în raport cu drepturile și atribuțiile exorbitante ale SIS, care vor limita nejustificat drepturile și libertățile persoanelor în lipsa unor instrumente adecvate de verificare și control*¹³⁵, *că este posibil ca dispozițiile privind protecția datelor din cele două proiecte să nu îndeplinească standardele europene*¹³⁶, și *că legea privind activitatea contrainformativă și activitatea informativă externă este ușor confuză și ar beneficia de o secțiune separată dedicată protocoalelor de interceptare care ar include stocarea, ștergerea materialelor care nu sunt relevante, termenele și ștergerea materialelor operaționale, materiale privilegiate, adică medicale, avocat / client etc. și alte aspecte legate de viața privată*.

2) Pași întreprinși pentru protejarea vieții private în conformitate cu prevederile UE prin proiectul de lege privind așa-numitul „GDPR al Republicii Moldova”. În luna iulie, Guvernul

¹³¹ Legea 136/2023 privind Serviciul de Securitate și Informații al Republicii Moldova

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137512&lang=ro, Legea 179/2023 privind activitatea contrainformativă și activitatea informativă externă, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138152&lang=ro

¹³² CDL-AD(2023) 008-e Republica Moldova – Aviz pe marginea proiectului de lege privind serviciul de informații și securitate, precum și a proiectului de lege privind activitatea contrainformativă și informativă adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 134-a Sesiune Plenară (Veneția, 10-11 martie 2023)

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)008-e)

¹³³ CRJM, Conceptul privind modificarea instituției și statutului judecătorilor de instrucție în Republica Moldova, 2023

¹³⁴ CRJM, Opinie juridică la proiectul de lege privind lărgirea spectrului de atribuții ale SIS <https://crjm.org/opinie-juridica-la-proiectul-de-lege-privind-largirea-spectrului-de-atributii-ale-sis/>

¹³⁵ Opinia EBA <https://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=71ff445a-4c8c-412e-8a93-63161a781d15>

¹³⁶ DCAF 2023, Opinia expertului privind proiectele de legi privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova Activitatea contrainformativă și activitatea informativă externă <https://docs.rferl.org/ro-MD/2023/04/21/01000000-0aff-0242-cadc-08db424e6b63.pdf>

a propus spre consultare publică un proiect de lege privind protecția datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date¹³⁷.

În anul 2018 a fost elaborată prima versiune a proiectului, care s-a constatat că nu asigura transpunerea eficientă a legislației UE. Scopul actualului proiect este transpunerea Regulamentului general privind protecția datelor – GDPR al UE¹³⁸ în cadrul normativ intern al Republicii Moldova. O dată cu adoptarea noii Legi va fi abrogată Legea privind protecția datelor cu caracter personal¹³⁹ și Regulamentul Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal¹⁴⁰.

3) Investigație demarată în cauza scurgerilor de informații privind conversațiile private ale oficialilor de rang înalt din 2022. În noiembrie 2022, Procuratura pentru Combaterea Criminalității Organizate și Cauze Speciale a inițiat urmărirea penală pentru *interceptarea ilegală a unei transmițeri de date informatice*, în cazul scurgerilor din canalele Telegram ale unor funcționari de rang înalt care au avut loc în aceeași lună. Până la data raportului curent, nu există nici o finalitate cu privire la acest dosar și nici o persoană acuzată sau suspectată de accesarea ilegală a conturilor. Aparent, investigațiile necesită proceduri suplimentare, deoarece IP-urile detectate nu erau din Republica Moldova. Pagina web Moldova-leaks¹⁴¹, a devenit inactivă la scurt timp după ce a publicat conversațiile.

În cazul public al interceptării ilegale a comunicațiilor și a înregistrărilor video în locuințele a 52 de politicieni, activiști ai OSC și jurnaliști, unde cinci foști ofițeri de poliție au fost trimiși în judecată în 2021 pentru încălcarea vieții personale și încălcarea dreptului la secretul corespondenței, nu a fost încă pronunțată nici o decizie.

Recomandări specifice:

- Parlamentul să revizuiască competențele extinse ale SIS și ar trebui să instituie mecanisme de control clare și eficiente, cu garanții procedurale, asupra activităților SIS, care ar putea afecta viața privată, protecția datelor și libertatea de exprimare;

¹³⁷ Proiectul de lege privind protecția persoanelor fizice în cadrul prelucrării datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date <https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-privind-continuarea-procesului-de-elaborare-a-proiectului-de-lege-privind-protectia-persoanelor-fizice-in-cadrul-prelucrarii-dator-cu-caracter-personal-si-libera-circulatie-a-a-acestor-date/10786>

¹³⁸ Regulamentului Uniunii Europene 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>

¹³⁹ Legea 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal

¹⁴⁰ Legea nr. 182/2008 cu privire la aprobarea Regulamentului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, structurii, efectivului-limită și a modului de finanțare a Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal

¹⁴¹ <https://moldova-leaks.com/>.

- Procuratura Generală să garanteze transparența informațiilor cu privire la utilizarea mijloacelor speciale de interceptare și supraveghere în cadrul investigației;
- Procuratura Generală să se asigure că judecătorii de instrucție informează post-factum persoanele care au fost interceptate în proporție de sută la sută a cazurilor;
- Structurile competente ale statului să investigheze ingerințele în viața privată în ceea ce privește comunicarea și stocarea electronică, sistemele de supraveghere și alte sisteme și ar trebui să aplice sancțiuni persoanelor care dezvăluie informații private;

3.8 Obligația statului de a proteja

Scor general pentru domeniu: **4.6/7**

Legislație: **5.0/7**

Practică: **4.2/7**

Instituțiile statului au obligația de a proteja viața, integritatea, sănătatea, libertatea, proprietatea și alte drepturi legitime ale cetățenilor și comunității¹⁴². Statul respectă, protejează și asigură libertatea de asociere¹⁴³. OSC-urile și persoanele asociate au acces la mecanisme eficiente de reclamație și apel în instanță a deciziilor care afectează libertatea de asociere sau alte drepturi și libertăți exercitate de OSC-uri sau membrii lor. OSC-urile pot reprezenta, de asemenea, beneficiarii ale căror drepturi au fost încălcate în instanță și pot desfășura litigii strategice.

Instituțiile publice au obligația de a interveni prin intermediul autorităților competente pentru a proteja OSC-urile și persoanele fizice asociate de atacuri și ingerințe din partea terților sau a reprezentanților organelor de stat. Cu toate acestea, Instituțiile publice nu sunt considerate instituții care ar putea oferi o protecție eficientă. Nu există dovezi că organismele responsabile desfășoară acțiuni pro-active pentru a proteja OSC-urile și reprezentanții acestora.

În practică, OSC-urile și reprezentanții acestora nu au beneficiat de protecția cuvenită în mai multe chestiuni redundante. Timp de mulți ani OSC-urile au fost ținte continue ale atacurilor verbale efectuate de partea iliberală a spectrului politic, inclusiv de reprezentanți ai autorităților publice la nivel local. Jurnaliștii, inclusiv cei care reprezintă OSC-uri, continuă să fie ținte frecvente ale agresiunii verbale în persoană și, uneori, a agresiunii fizice și a amenințărilor.¹⁴⁴

OSC-urile sunt, de asemenea, vulnerabile la supravegherea și interceptarea comunicațiilor private. Un caz de supraveghere ilegală dezvăluit în 2019 a fost înaintat instanțelor de judecată,

¹⁴² Art. 18, Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului, 320/2012; Art. 22, Legea cu privire la Inspectoratul General de Carabinieri, 219/2018; Art. 1, Legea 3/2016 cu privire la Procuratură.

¹⁴³ Art. 5(1), Legea cu privire la organizațiile necomerciale, 86/2020.

¹⁴⁴ Declarație: ONG-urile de media solicită organelor de drept să sancționeze autorii amenințărilor cu omor la adresa jurnaliștilor <https://cji.md/en/media-ngos-call-on-law-enforcement-bodies-to-punish-those-who-made-murder-threats-against-journalists/>.

dar nu este o practică obișnuită ca acest tip de atacuri să fie abordate în instanță, mai ales având în vedere că sistemul judiciar este perceput public ca fiind grav afectat de corupție¹⁴⁵.

Organizațiile societății civile sunt, de asemenea, afectate de reglementările privind legile de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului (AML/CTF),¹⁴⁶ deoarece trebuie să depună declarații privind beneficiarul efectiv¹⁴⁷, chiar dacă persoana indicată nu este beneficiar real. Astfel, cerința legii nu urmează logica noțiunii așa cum o face pentru entitățile comerciale. Cea mai recentă evaluare națională a riscurilor AML/CTF (care a fost realizată cu excluderea OSC-urilor) a constatat că riscul ca organizațiile non-profit să fie utilizate pentru finanțarea terorismului este foarte scăzut. Cu toate acestea, întregul sector al societății civile se confruntă cu cerințe inutile și împovărătoare, cum ar fi furnizarea de documente justificative suplimentare băncilor comerciale pentru transferurile internaționale efectuate.

În iunie 2023, ca și în anul precedent, forțele de ordine și-au asumat un rol pro-activ pentru a proteja marșul LGBTQ+ Pride de grupuri terțe ostile, și de încercările primarului Chișinăului de a submina marșul (a se vedea secțiunea 3.4 (*Libertatea de întrunire pașnică*) de mai sus).

Scorul general în acest domeniu, precum și scorurile pentru legislație și practică au rămas aceleași.

1) Modificări împovărătoare în definirea beneficiarilor efectivi ai organizațiilor necomerciale.

În luna martie, Parlamentul a adoptat modificări la legislația privind combaterea spălării banilor,¹⁴⁸ inclusiv redefinirea beneficiarului efectiv pentru OSC-uri. Noile prevederi definesc beneficiarul efectiv al organizațiilor necomerciale, ca fiind *persoana/persoanele fizice care exercită controlul final asupra organizației necomerciale*, și înlocuiesc definiția unică anterioară pentru diferite tipuri de persoane juridice¹⁴⁹. Noua definiție nu oferă suficiente detalii specifice referitoare la tipurile de organizații necomerciale. Comisia parlamentară nu a acceptat definiția prezentată în cadrul consultărilor publice, de către un grup de OSC-uri¹⁵⁰ care a propus definirea beneficiarilor efectivi în funcție de trei forme de organizații necomerciale (asociații obștești, fundații și instituții private). OSC-urile au mai solicitat ca registratorul să atribuie calitatea beneficiarului efectiv în baza definițiilor propuse, fără a

¹⁴⁵ CRJM, „Sumarul discuțiilor din cadrul Forumului din 2020 privind justiția și anticorupția”, 2020, <http://old.crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/Sumar-Forum-Justitie-Anticoruptie-2020-EN.pdf>.

¹⁴⁶ Legea privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, nr. 308/2017.

¹⁴⁷ Art. 5 și 14, Legea privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, 308/2017.

¹⁴⁸ Legea 66/2023 pentru modificarea unor acte normative,

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136851&lang=ro

¹⁴⁹ Persoana fizică care deține sau controlează în cele din urmă o persoană fizică sau juridică sau un beneficiar al unei societăți de investiții sau administrator al societății de investiții sau o persoană în numele căreia se desfășoară o activitate sau se efectuează o tranzacție și/sau care deține direct sau indirect, deținerea sau controlul asupra a cel puțin 25% din acțiunile sau drepturile de vot ale persoanei juridice sau asupra activelor aflate în administrare fiduciară; Legea 308/2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului

https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136906&lang=ro

¹⁵⁰ Ei au sugerat că: 1. În cazul asociațiilor obștești, datele administratorului sau administratorilor asociației, sau, la alegere, datele membrilor adunării generale a asociației se înregistrează în registrul beneficiarilor reali. 2. În cazul fundațiilor și instituțiilor private, se introduc datele fondatorului, numai dacă fondatorul și-a rezervat dreptul de a controla organizația. În cazul în care fondatorul instituției sau fundației private a predat controlul organizației unui consiliu, se introduc datele membrilor consiliului sau ale administratorului.

solicita o declarație în acest scop. În schimb, un regulament intern al ASP, adoptat ulterior¹⁵¹, prevede lista beneficiarilor efectivi ai organizațiilor necomerciale.

Până în prezent, OSC-urile au fost obligate să depună o declarație a beneficiarului lor efectiv - atribuită automat administratorului OSC-ului. Conform noilor prevederi, administratorul depune pe propria răspundere declarația cu beneficiarul efectiv, care pot fi fondatorii, membrii consiliului sau membrii adunării generale.

2) Noua lege privind avertizorii de integritate a fost adoptată pentru a continua să sporească angajamentul civic și să promoveze transparența și responsabilitatea. În iunie 2023, Parlamentul a adoptat o nouă lege privind avertizorii de integritate, care¹⁵² abrogă legea anterioară adoptată în 2018¹⁵³. Noua lege transpune parțial Directiva UE 2019/1937 privind protecția persoanelor care raportează încălcări ale legislației UE¹⁵⁴. Scopul legii este de a crește numărul dezvăluirilor de încălcare a legii prin promovarea unui climat de integritate, asigurarea protecției avertizorilor și sancționarea represaliilor împotriva avertizorilor. Proiectul a fost criticat ca fiind inadecvat și pentru că nu ar interveni conceptual în mecanismele deja existente și nu ar oferi soluții pentru a le depăși, ar ignora și disipa toate eforturile anterioare depuse pentru a construi această instituție¹⁵⁵. Proiectul a fost inițiat în februarie de către Ministerul Justiției¹⁵⁶ și a fost adoptat în a doua lectură în mai puțin de patru luni.

3) CSE a refuzat cererea de consultare a deciziilor sale cu experții în drepturile omului. Pe baza prerogativelor legale, în timpul stării de urgență CSE poate adopta dispoziții care derogă de la legislația privind drepturile omului. În 2022-2023, în câteva situații descrise în raportul curent și anterior în domeniul libertății de întrunire, CSE a adoptat dispoziții cu derogare fără justificarea necesității. În contextul campaniei pentru alegerile locale din noiembrie 2023, Misiunea Internațională de Observare a Alegerilor a declarat că *puterile largi ale CES și lipsa unui mecanism de control asupra deciziilor sale sunt îngrijorătoare*.¹⁵⁷ În 2023, o inițiativă comună a OSC-urilor s-a adresat CSE cu solicitarea de a include reprezentanți ai Ombudsmanului și Consiliului pentru Egalitate în calitate de experți consultativi, care ar

¹⁵¹ Ordinul ASP 573/04.09.2023

¹⁵² Legea 165/2023 privind avertizorii de integritate, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138148&lang=ro

¹⁵³ Legea 122/2018 privind avertizorii de integritate, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105486&lang=ro

¹⁵⁴ Directiva (UE) 2019/1937 a Parlamentului European și a Consiliului din 23 octombrie 2019 privind protecția persoanelor care raportează încălcări ale dreptului Uniunii

¹⁵⁵ CAPC, Opinie la proiectul Legii privind avertizorii de integritate https://www.capc.md/wp-content/uploads/2023/03/Opinie-CAPC-proiect-avertizori-integritate_web.pdf

¹⁵⁶ Anunț privind inițierea proiectului de lege privind avertizorii de integritate <https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-privind-initierea-procesului-de-elaborare-a-proiectului-unei-noi-legi-privind-avertizorii-de-integritate/10117>

¹⁵⁷ Misiunea Internațională de Observare a Alegerilor, Declarație privind constatările și concluziile preliminare 5 noiembrie, 2023 <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/557406.pdf>

preveni încălcarea drepturilor omului. Inițiativa a încercat să replice experiența pozitivă a includerii, începând cu decembrie 2021, a experților în domeniul drepturilor omului în Comisia Națională Extraordinară pentru Sănătate Publică (CNESP) în timpul pandemiei COVID, cu scopul de a evita restricțiile anti-Covid-19 contrare standardelor drepturilor omului. CSE nu a venit cu o reacție la propunerea OSC-urilor. În prezent, nu există un mecanism de verificare și echilibrare pentru a asigura conformitatea deciziilor CSE cu standardele privind drepturile omului.

Recomandări specifice:

- CSE să dezvolte o practică instituționalizată de consultare în avans a dispozițiilor sale cu experții în drepturile omului pentru a evita restricționarea neproportională și nejustificată a drepturilor omului; Orice restricție dispusă de CES trebuie să se bazeze pe argumente clare și să respecte principiile de proporționalitate și necesitate de intervenție contextul amenințărilor apărute în situația excepțională.
- Parlamentul să revizuiască noțiunea de beneficiar efectiv al OSC-urilor, pentru a se asigura că ia în considerare structura lor specifică și oferă îndrumări clare cu privire la ceea ce ar trebui să facă OSC-urile în acest sens
- Parlamentul să elimine cerința ca OSC-urile să furnizeze o declarație privind beneficiarul efectiv, având în vedere că noțiunea juridică nu coincide cu semnificația lexicală a termenului, iar aplicarea practică nu corespunde scopului prevăzut în Legea privind prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului;
- Serviciul de Informații și Securitate și Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor să asigure participarea OSC-urilor la procesul de identificare a măsurilor de soluționare a problemelor identificate.
- Structurile competente să aplice măsuri eficiente de prevenție și protecție în toate situațiile periculoase la care sunt expuse OSC-urile și reprezentanții acestora (interceptări ilegale, atacuri cibernetice, atacuri în mediul online etc.).
- Guvernul să adopte un mecanism funcțional de punere în aplicare a legislației pentru a proteja avertizorii de integritate.

3.9 Suportul acordat de stat

Scor general pentru domeniu: **4.4/7**

Legislație: **4.7/7**

Practică: **4.0/7**

Statul oferă OSC-urilor sprijin financiar și în natură, precum și unele facilități¹⁵⁸. Finanțarea OSC-urilor este asigurată prin diferite mecanisme,¹⁵⁹ cum ar fi finanțarea nerambursabilă, contractarea de lucrări și servicii (inclusiv contractarea socială), finanțare cu destinație specială, desemnare procentuală și subvenții directe pentru OSC-uri.¹⁶⁰ Aceste măsuri de suport au diferite niveluri de succes și acoperă o mică parte din nevoile de bază ale OSC-urilor, în timp ce suportul din partea donatorilor internaționali rămâne principala sursă de venit pentru OSC-uri.

OSC-urile sunt scutite de impozitul pe venit, inclusiv pentru activități economice conforme cu scopurile statutare¹⁶¹, dar plătesc impozit pe venit, contribuții sociale și medicale pentru angajați. Dacă, pe parcursul a 12 luni consecutive, o OSC vinde servicii peste pragul de 1,2 milioane MDL, se va înregistra ca plătitor de TVA. OSC-urile pot beneficia de scutire de TVA și de facilități vamale pentru proiectele care cad sub incidența tratatelor internaționale.¹⁶² În 2023, peste 900 de proiecte implementate de OSC-uri¹⁶³ au beneficiat de aceste facilități.

Câteva APC derulează anual programe de granturi în domeniul tineretului, culturii, sprijinirea vârstnicilor și mediului în valoare de câteva milioane de euro. La nivel raional, unele APL-uri sprijină programele de granturi și bugetare participativă. Chiar dacă în 2022 a fost adoptat un Regulament-cadru pentru finanțare nerambursabilă de la bugetul de stat, în 2023 autoritățile publice relevante nu au aplicat încă prevederile unificate.

Aproape toate formele de sprijin au dezavantaje și nu oferă nivelul preconizat de stimulare a OSC-urilor. Există doar patru servicii sociale contractate de stat de la OSC-uri, în timp ce câteva zeci de OSC-uri au fost contractate în mod regulat anual pentru servicii medicale și sanitare¹⁶⁴. Participarea OSC-urilor la procedurile de achiziții publice este împovărătoare și dezavantajează OSC-urile în comparație cu entitățile comerciale. Subvențiile directe sunt acordate în mod preferențial doar câtorva OSC-uri. Indicatorii desemnării procentuale au o tendință în creștere, dar încă departe de potențialul maxim, implicând doar aproximativ 2,5% din contribuabilii

¹⁵⁸ Art. 5(6), Legea cu privire la organizațiile necomerciale, 86/2020.

¹⁵⁹ Legea bugetului de stat, Legea privind achizițiile publice, nr. 131/2015; Legea cu privire la parteneriatul public-privat nr. 179/2008; Hotărârea Guvernului de aprobare a unor măsuri de susținere a activităților pentru tineret, nr. 1213/2010; Regulamentul-cadru privind organizarea și desfășurarea Programului de granturi pentru organizațiile de tineret și a concursului național/local de proiecte pentru grupurile de inițiativă ale tinerilor; Regulamentului cu privire la modul de finanțare din bugetul de stat a proiectelor culturale desfășurate de asociațiile obștești, adoptat prin Hotărârea Guvernului nr. 834/2014; Regulamentul privind organizarea și desfășurarea Programului național de granturi mici în domeniul îmbătrânirii active.

¹⁶⁰ Art. 5(4), Legea privind organizațiile necomerciale, 86/2020.

¹⁶¹ Art. 52, „Organizații necomerciale”, Codul fiscal al Republicii Moldova.

¹⁶² Hotărârea Guvernului nr. 246/2010 cu privire la modul de aplicare a facilităților fiscale și vamale aferente realizării proiectelor de asistență tehnică și investițională în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110454&lang=ro.

¹⁶³ Lista proiectelor de asistență tehnică în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale, pentru aplicarea scutirilor, https://www.legis.md/UserFiles/Image/RO/2021/mo209-210md/246_an_1.doc.

¹⁶⁴ Contracte cu instituții medico-sanitare, <http://map.cnam.md/contracte-cu-institutiile-medico-sanitare/>.

persoane fizice. Întreprinderile sociale (doar opt înregistrate) sunt încă insuficient utilizate și se află într-un stadiu incipient de dezvoltare. Întreprinderile sociale pot beneficia de subvenții fiscale pentru angajarea persoanelor cu dizabilități¹⁶⁵. Recomandările prezentate de OSC-urile specializate privind antreprenoriatul social¹⁶⁶ au fost ignorate de către decidenți în ultimii ani.

În 2023, existau 78 de OSC-uri cu statut de utilitate publică¹⁶⁷ atribuit de Comisia de certificare pentru o perioadă de cinci ani¹⁶⁸ printr-o procedură clară¹⁶⁹, în special pentru suport în natură.

Beneficiile fiscale pentru donații sunt reduse, iar condițiile fiscale nu încurajează activitatea filantropică. Miza în această privință este ca Parlamentul să adopte beneficii fiscale mai favorabile pentru donatori, pentru a putea valorifica modificările aduse legislației privind filantropia și sponsorizarea¹⁷⁰ adoptate în 2022.

În ciuda stimulentele pentru activitatea de voluntariat¹⁷¹, numărul OSC-urilor înregistrate în 2023 ca instituții gazdă (50 OSC-uri¹⁷²) a fost doar jumătate din cel înregistrat la începutul anului 2019 (aproximativ 100 OSC-uri). Cauzele acestei evoluții ar putea fi pandemia de Covid-19 și responsabilitățile administrative împovărătoare pentru organizațiile societății civile (cum ar fi un certificat special¹⁷³, program de voluntariat de 3 ani, registru și carnete de voluntari).

Scorul general în domeniu a crescut cu 0,1 de la 4,3, din contul îmbunătățirii scorului pentru practică cu 0,1 de la 3,9. Scorul pentru legislație a rămas același.

1) Modificările în procedura mecanismului de desemnare procentuală ar putea afecta negativ contribuțiile. Începând cu 2024, desemnările procentuale vor fi posibile numai în format electronic. Întrucât majoritatea contribuabililor fac desemnările fizic, se poate anticipa că limitarea posibilității de desemnare doar la format electronic va duce la o scădere a numărului de contribuabili, care vor utiliza această procedură. În anul pandemic 2020, când contribuabilii nu au mers fizic la ghișeu să-și declare veniturile, numărul de desemnări valabile pentru mecanismul de desemnare procentuală a scăzut cu 27% de la 34 mii la aproape 25 mii față de anul precedent. Cu excepția primului an pandemic, indicatorii mecanismului au avut o dinamică ascendentă, iar în 2022 s-au înregistrat cele mai mari valori de până acum pentru toți indicatorii (710 OSC-uri beneficiare, aproape 10 milioane MDL redirectionați, aproape 35 de mii de desemnări validate).

¹⁶⁵ Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului privind subvenționarea locurilor de muncă, 49/2021, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126874&lang=ro.

¹⁶⁶ Eco Visio, Cartea albă pentru antreprenoriatul social, 2022, <https://drive.google.com/file/d/1m-dRZgx5PjENWESNoO8Wix9ogF3S-oar/view>.

¹⁶⁷ ASP, Comisia de certificare, <https://www.asp.gov.md/ro/informatii-utile/comisiei-de-certificare>.

¹⁶⁸ Art. 22(2), Legea privind organizațiile necomerciale, 86/2020.

¹⁶⁹ Capitolul V, Statutul de utilitate publică, Legea privind organizațiile necomerciale, 86/2020.

¹⁷⁰ Legea 1420/2002 cu privire la filantropie și sponsorizare, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108161&lang=ro.

¹⁷¹ Capitolul IV, Politici și măsuri de stimulare a voluntariatului, Legea cu privire la voluntariat nr. 121/2010 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=18722&lang=ro#.

¹⁷² Registrul de evidență a instituțiilor gazdă a activității de voluntariat https://mec.gov.md/sites/default/files/registru_igav_16.05.2023.pdf

¹⁷³ Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei de certificare și modelul Certificatului instituțiilor gazdă privind activitatea de voluntariat, <https://mecc.gov.md/ro/content/voluntariat>, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126377&lang=ro#.

O inițiativă parlamentară de modificare a Codului Educației și a Codului Fiscal¹⁷⁴ lansată din Septembrie 2023, propune includerea instituțiilor publice educaționale în lista beneficiarilor mecanismului de desemnare procentuală. Inițiativa a provocat critici din partea sectorului asociativ¹⁷⁵, deoarece atentează la un instrument de susținere financiară destinat organizațiilor necomerciale și ar putea diminua veniturile OSC-urilor în favoarea instituțiilor publice școlare și preșcolare.

2) APC au început să aprobe noi regulamente de finanțare nerambursabilă în baza Regulamentului-cadru. Regulamentul-cadru privind mecanismul de finanțare nerambursabilă pentru proiectele organizațiilor necomerciale¹⁷⁶ aprobat în 2022 a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2023. Cele patru APC care derulează constant programe de granturi pentru OSC-uri, au început treptat să aprobe regulamente ajustate. Ministerul Muncii Protecției Sociale și Familiei a derulat programul de granturi din 2023 în baza unui regulament nou adoptat în februarie 2023¹⁷⁷. Ministerul Educației și Cercetării a aprobat noul regulament în aprilie¹⁷⁸. Ministerul Culturii a definitivat noul regulament, dar nu l-a aprobat până în noiembrie 2023¹⁷⁹. Regulamentul privind administrarea Fondului Național pentru Mediu, aprobat în 2022¹⁸⁰, a fost modificat în iunie 2023¹⁸¹. Agenția Relații Interetnice nu are un regulament propriu pentru finanțare nerambursabilă, dar s-a condus de Regulamentul-cadru aprobat de guvern. Alte APC care derulează ocazional programe de granturi nu au aprobat noi regulamente.

3) Întreprinderile sociale beneficiază de scutirea de la plata impozitului pe profitul nedistribuit pe o perioadă de 3 ani. Începând cu anul 2023, microîntreprinderile, întreprinderile mici și mijlocii beneficiază de o vacanță fiscală pentru o perioadă de trei ani

¹⁷⁴ Proiectul de lege 333/28.09.2023 pentru modificarea unor acte normative

https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6656/language/ro-RO/Default.aspx?fbclid=IwAR3Kq0BCHP1GUu9jlic90eWSpUi_fWEEu6DuENssljfhV7rWNEGV_JGzIA

¹⁷⁵ Apel public privind retragerea proiectului de lege 333 <https://contact.md/apel-public-retragerea-proiectului-de-lege-pentru-modificarea-unor-acte-normative-din-28-09-2023/>

¹⁷⁶ Hotărârea Guvernului 656/2022 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă

a proiectelor organizațiilor necomerciale, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133924&lang=ro.

¹⁷⁷ Ordinul MMPSP 23/23.02.2023, Regulamentul privind organizarea și desfășurarea Programului național de granturi mici în domeniul îmbătrânirii active <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/03/Regulament-Program-Granturi-2023.docx>

¹⁷⁸ Ordinul MEC 419/28.04.2023, Regulamentul privind organizarea și desfășurarea concursurilor de proiecte pentru organizațiile de tineret https://mec.gov.md/sites/default/files/program_de_granturi_semnat_1.pdf

¹⁷⁹ Ministerului Culturii, Proiectul de ordin pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor domeniului turism implementate de organizațiile necomerciale <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-ordin-al-ministerului-culturii-pentru-aprobarea-regulamentului-cu-privire-la-mecanismul-de-finantare-nerambursabila-a-proiectelor-domeniului-turism-implementate-de-organizatiile-necomerciale/10994>

¹⁸⁰ Hotărârea Guvernului 711/19.10.2022 cu privire la aprobarea Regulamentului privind modul de administrare a Fondului Național pentru Mediu https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137300&lang=ro

¹⁸¹ Hotărârea Guvernului 371/09.06.2023 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137261&lang=ro

de la plata impozitului pe venit nedistribuit. Întreprinderile sociale sunt beneficiare ale acestei prevederi, deoarece nu distribuie venituri sub formă de dividende și, astfel, beneficiază de impozitul zero al venitului nedistribuit pentru perioada 2023-2025. Acesta este un stimulent semnificativ pentru întreprinderile sociale, dintre care majoritatea rezistă cu dificultate. Dacă va fi extinsă dincolo de 2025, aceasta ar putea fi o măsură importantă de predictibilitate și sprijin, care ar încuraja dezvoltarea antreprenoriatului social.

În 2023 erau 8 întreprinderi sociale înregistrate¹⁸², pe lângă alte câteva inițiative neînregistrate, care desfășoară activități de antreprenoriat social. La începutul anului 2023, certificarea noilor întreprinderi sociale a fost suspendată o dată cu expirarea mandatului celor patru membri ai Comisiei Naționale pentru Antreprenoriat Social care reprezintă OSC-urile¹⁸³. Comisia și-a reluat activitatea, după ce în octombrie 2023, au fost selectați patru noi membri¹⁸⁴.

În 2022, veniturile totale raportate de la 7 întreprinderi înregistrate au fost de 0,6 milioane Euro¹⁸⁵, în creștere față de 0,24 milioane Euro înregistrați în 2021. Creșterea totală se datorează creșterii exponențiale a veniturilor unei întreprinderi, care în 2023 a reprezentat 80% din suma totală, în timp ce 10% au fost contabilizate de alta, ambele în serviciile de catering. Celelalte 5 au acumulat 10% din suma totală.

4) Evoluții în inițiativele de reformare a sistemului de contractare socială. Reforma „RESTART” a sistemului de asistență socială lansată de Ministerul Muncii și Protecției Sociale (MMPS), ar putea servi pe termen mediu și lung la eliminarea unei deficiențe a sistemului de contractare socială constând în resurse financiare limitate oferite până în prezent de bugetele locale deficitare. Unul dintre obiectivele acestei reforme este de a asigura finanțarea de la bugetul de stat a întregului pachet minim de servicii sociale, astfel încât să nu existe disparități între diferite regiuni. OSC-urile cu profil social au competențele necesare pentru a satisface cererea de servicii sociale și ar putea beneficia de resursele puse la dispoziție prin așa-numita comandă socială. Totuși, pentru perioada imediat următoare, până la ajustarea cadrului regulator, ar putea să apară un vid de

¹⁸² Lista structurilor cu statut de întreprindere socială / întreprindere socială de inserție https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/03/lista_org.necomerciale_srl_cu_statut_isi_is_1-1.docx

¹⁸³ Anunțuri privind concursul pentru selectarea membrilor Comisiei Naționale pentru Antreprenoriat Social din partea societății civile <https://www.antreprenoriatsocial.md/index.php?page=news&id=1197&rid=1409&l=ro>, https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/03/prelungirea_concurs_antreprenoriat.pdf, <https://mded.gov.md/domenii/mediul-de-afaceri/antreprenoriat-social/>

¹⁸⁴ Procesul verbal nr. 2 al Comisiei de selectare a membrilor din partea societății civile https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/10/extras_procesul-verbal_nr.2_interviu.pdf

¹⁸⁵ Situații financiare, BNS <http://webapp.statistica.md/infoRSE/>

finanțare, iar serviciile prestate până în prezent de OSC-uri, să rămână fără suport financiar.

Un alt stimulent pentru contractarea socială este Ghidul elaborat cu sprijinul UE, care oferă repere legislative și documente model pentru autoritățile publice locale și furnizorii de servicii sociale.

Setul de amendamente privind contractarea serviciilor sociale este încă în curs de examinare în Parlament, după ce a fost votat în primă lectură în 2022. Modificările vizează simplificarea procedurilor de contractare a serviciilor sociale, inclusiv prin scutirea obligației de a oferi garanții de bună execuție și excluderea obligației de a nu fi fost contractate pentru serviciile în cauză de către autoritatea contractantă în ultimii trei ani. Cu toate acestea, pentru a asigura funcționalitatea sistemului de contractare socială, ar fi necesare intervenții pe mai multe dimensiuni, inclusiv ajustarea regulamentului / metodologiei de acreditare a furnizorilor de servicii sociale, aprobarea metodologiei de calcul al costurilor serviciilor sociale, procedurile de achiziții publice și actualizarea nomenclatorului serviciilor sociale care a fost început în 2023.

Recomandări specifice:

- Parlamentul să retragă inițiativa de includere a instituțiilor educaționale publice în lista beneficiarilor mecanismului de desemnare procentuală;
- Serviciul Fiscal de Stat să faciliteze informarea populației despre mecanismul de desemnare procentuală și să sporească popularizarea procedurilor și a rezultatelor în ceea ce privește toate aspectele mecanismului, inclusiv despre limitarea desemnării doar la procedura electronică.
- Ministerul finanțelor să majoreze cuantumul desemnării procentuale la 3% din venitul declarat și să extindă dreptul la desemnarea procentuală la persoanele juridice;
- Guvernul să adopte modificările propuse de OSC-uri în ceea ce privește cadrul de reglementare privind antreprenoriatul social pentru a impulsiona dezvoltarea acestui instrument;
- Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării / Ministerul Finanțelor să adopte o vacanță fiscală permanentă pentru întreprinderile sociale, privind impozitul pe veniturile nedistribuite sub formă de dividende;
- Guvernul să aprobe și să implementeze metodologia de calcul al costurilor serviciilor sociale;
- Guvernul să ajusteze cadrul legal ce vizează achizițiile publice cu un mecanism juridic de contractare socială, care să includă instrucțiuni și pachet standard de acte-model, precum și să elimine barierele existente pentru OSC-uri (garanțiile bancare);

- Guvernul să dezvolte un sistem de acreditare pentru furnizorii de servicii sociale cu reglementări și standarde similare cu cele pentru furnizorii de servicii medicale;
- Agenția de Achiziții Publice și APL-urile să-și consolideze cunoștințele și capacitățile în materie de contractare a serviciilor sociale;
- APC și APL să crească suportului financiar de la bugetul public și să dezvolte mecanisme naționale de sprijinire a OSC-urilor în baza celor mai bune practici naționale și internaționale, inclusiv prin contracte multianuale, bazate pe alocarea constantă de fonduri;
- Guvernul să înființeze Centrul Național de Voluntariat în calitate de instituție responsabilă de implementarea politicilor de dezvoltare a sectorului de voluntariat și cetățenie activă.
- Guvernul să dezvolte un program și un fond național pentru a sprijini voluntariatul.

3.10 Cooperarea Stat - OSC

Scor general pentru domeniu: **4.3/7**

Legislație: **4.5/7**

Practică: **4.0/7**

Cooperarea dintre instituțiile statului și OSC-uri este permisă din punct de vedere legal prin diferite mecanisme, bazate pe legislația privind transparența și participarea¹⁸⁶, structurile comune de monitorizare a politicilor și structurile permanente pentru domenii specifice. Din 2020 nu a existat niciun document de politici care să ghideze dezvoltarea OSC-urilor.

Multe formate lansate de-a lungul timpului de Guvern, Parlament și Președinție pentru cooperarea OSC-stat, nu au reușit să obțină continuitate. Cel mai longeviv a fost Consiliul Național pentru Participare (inactiv din 2019). În ultimii ani, cooperarea instituționalizată între stat și OSC a fost aproape inexistentă și s-a bazat în mare parte pe consultare în procesul decizional. O excepție a fost efortului comun de gestionare a situației persoanelor dislocate în Moldova de războiul din Ucraina. Încă de la începutul războiului, OSC-urile au oferit cu promptitudine sprijin indispensabil persoanelor dislocate și au fost cooptate de instituțiile publice centrale și locale în cooperare formală (cum ar fi Centrul Unic de Gestionare a Crizei (CUGC) și cooperarea informală pentru a face față provocărilor. În proiectul Strategiei de Securitate Națională¹⁸⁷ publicat în 2023, cooperarea dintre instituțiile statului și societatea civilă este enunțată ca unul dintre cele patru principii.

O structură specială pentru cooperarea cu organizațiile societății civile este Direcția pentru coordonarea în domeniul drepturilor omului și cooperarea cu societatea civilă, parte a

¹⁸⁶ Legea privind transparența în procesul decizional, 239/2008.

¹⁸⁷ Proiect al Strategiei securității naționale <https://shorturl.at/sBEL1>

Cancelariei de Stat, care include punctul focal pentru relațiile cu OSC-urile (înstituită în 2019). Cu toate acestea, activitatea punctului focal nu este susținută de un cadru, instrumente și metode specifice în relațiile sale cu OSC-urile. La nivelul APL există modelul limitat numeric a câteva Consilii de Participare¹⁸⁸ și Consilii Locale de Transparență, deschise OSC-urilor pentru a se implica în procesul decizional la nivel raional sau municipal în baza reglementărilor specifice¹⁸⁹.

Există, de asemenea, numeroase forme de auto-organizare a OSC-urilor, cum ar fi platformele și rețelele naționale, care încearcă să se angajeze în relații de cooperare cu instituțiile statului. Cele mai proeminente astfel de platforme generale sunt Consiliul ONG-urilor,¹⁹⁰ o structură reprezentativă angajată în dialogul pe probleme legate de mediul favorabil OSC-urilor și Platforma Națională din Moldova a Forumului Societății Civile din Parteneriatul Estic,¹⁹¹ care sprijină integrarea europeană și servește drept platformă consultativă. Printre alte tipuri de platforme de cooperare se numără cele cu un specializare îngustă, de exemplu promovarea filantropiei¹⁹² sau combaterea violenței domestice¹⁹³.

Scorul general în domeniul *Cooperarea Stat-OSC* a crescut cu 0,2 de la 4,1, din contul îmbunătățirii atât a scorului pentru legislație cu 0,2 de la 4,3 și a scorului pentru practică cu 0,1 de la 3,9.

1) Programul de dezvoltare a OSC pentru anii 2024-2027 a fost aprobat. În noiembrie 2023, Guvernul a aprobat Programul de dezvoltare a organizațiilor societății civile pentru perioada 2024-2027 (PDOSC 2024-2027)¹⁹⁴. Programul a fost elaborat de un expert independent sub autoritatea Cancelariei de Stat, cu sprijinul GIZ Moldova, în cadrul unui proces participativ, care a implicat reprezentanți ai APC și OSC-urilor. Documentul anterior privind elaborarea Strategiei de dezvoltare a societății civile 2018-2020¹⁹⁵ a expirat acum trei ani – cu o rată de implementare de 50%¹⁹⁶ (implementare de 38% conform evaluării ex-post în 2022). Spre deosebire de strategiile anterioare care au fost adoptate de Parlament, noul PDOSC a fost aprobat de Guvern.

PDOSC 2024-2027 este axat pe 3 obiective principale: (I) *Consolidarea mecanismelor de cooperare între APC, APL și societatea civilă și creșterea transparenței în formularea politicilor și luarea deciziilor*, (II) *Creșterea sustenabilității financiare a OSC-urilor* și (III) *Îmbunătățirea capacităților OSC-urilor care abordează problemele sociale și promovarea valorilor democratice* și include o parte

¹⁸⁸ Consiliul raional pentru participare Soroca, <http://euparticip.md/>; Consiliul raional pentru participare Căușeni, <https://www.facebook.com/CRCauseni>; Consiliul raional pentru participare Cahul, <https://crp-cahul.md/>.

¹⁸⁹ Regulamentul CRP Soroca <http://euparticip.md/wp-content/uploads/2019/06/Regulment-CPR-Soroca-web.pdf>.

¹⁹⁰ Consiliul ONG, <https://www.consiliuong.md/prezentarea-general/>.

¹⁹¹ Platforma Națională a Republicii Moldova – Forumul Societății Civile din Parteneriatul Estic, <https://www.eap-csf.md/>.

¹⁹² Platforma de promovare și dezvoltare a filantropiei, <https://www.facebook.com/filantropie.md>.

¹⁹³ <https://stopviolenta.md/>

¹⁹⁴ Hotărârea Guvernului 845/2023 - Pentru aprobarea Programului de dezvoltare a organizațiilor societății civile pentru perioada 2024-2027

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/acte_normative_adoptate_in_sedinta_guvernului_din_01.11.2023.pdf

¹⁹⁵ Legea 51/2018 privind aprobarea Strategiei de dezvoltare a societății civile 2018-2020, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105436&lang=ro.

¹⁹⁶ Cancelaria de Stat, „Raport privind implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile, 2018-2020,” 2021, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_strategie_dsc_2018-2020_iii_anexe.pdf.

din acțiuni care rezonază cu recomandările CSO Meter. Performanța implementării PDOSC 2024-2027 va fi măsurată inclusiv printr-o serie de indicatori cantitativi din Raportul anual de țară CSO Meter.

2) Parlamentul a reluat organizarea conferinței anuale „Cooperarea dintre Parlament și societatea civilă” prima dată după șapte ani. Parlamentul a organizat pe 16 iunie, 2023 conferința anuală „Cooperarea dintre Parlament și societatea civilă - un format de dialog între legislativ și OSC care nu a mai fost organizat din 2016. Evenimentul a reunit în sala Parlamentului pe Președintele Parlamentului, Primul-ministru, deputați, reprezentanți ai autorităților publice, corpului diplomatic, partenerilor de dezvoltare, precum și peste 100 de reprezentanți ai societății civile. Tema conferinței a fost consolidarea cooperării cu societatea civilă și rolul acesteia în promovarea și monitorizarea agendei europene a Republicii Moldova, inclusiv prioritățile de cooperare sectorială pentru perioada legislativă. Evenimentul a fost prezentat ca relansarea vechiului format de dialog (sub forma unei conferințe anuale). Ulterior Parlamentul a abrogat actul¹⁹⁷ care prevedea organizarea conferinței și a înlocuit-o cu *Platforma de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului*, care include pe lângă conferință și alte forme de dialog (descrise în domeniul 3.5 a acestui raport)¹⁹⁸.

În contrast cu evenimentele descrise, în 2023 pentru prima dată OSC-urile nu au fost invitate să participe la cea de a XIV-a rundă anuală a Dialogului RM-UE privind drepturile omului.¹⁹⁹

3) Organizațiile societății civile de tineret vor putea beneficia de finanțare în cadrul parteneriatelor strategice cu autoritățile publice. Parlamentul a modificat Legea²⁰⁰ cu privire la tineret în baza căreia a stabilit conceptul de *parteneriat strategic – cooperare stabilită în cadrul unui acord între instituțiile publice și structurile asociative de tineret în vederea realizării politicilor și programelor de tineret*. Beneficiile parteneriatului constau în posibilitatea autorităților publice de a alocă resurse financiare pentru dezvoltarea și realizarea acțiunilor întreprinse în cadrul parteneriatelor strategice. Finanțarea unui parteneriat strategic se va baza pe un concurs de selectare a partenerilor/programelor de tineret, desfășurat conform regulamentului-cadru.

4) Continuarea cooperării dintre stat și OSC-uri în gestionarea situației persoanelor strămutate din cauza agresiunii Rusiei în Ucraina. Centrul Unic de Gestionare a Crizei

¹⁹⁷ Hotărârea Parlamentului nr. 373/2005 pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă, <http://www.legis.md/cautare/rezultate/20911>.

¹⁹⁸ Hotărârea Parlamentului nr. 149/2023 privind aprobarea Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137492&lang=ro

¹⁹⁹ Delegația UE în Republica Moldova, Știre privind Al 14-lea dialog UE-Moldova privind drepturile omului la Chișinău https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/moldova-14th-eu-moldova-human-rights-dialogue-chisinau_en?s=223

²⁰⁰ Legea 249/2023 pentru modificarea Legii nr. 215/2016 cu privire la tineret https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138503&lang=ro

(CUGC), înființat în 2022, după începerea agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei, și-a încetat activitatea în martie 2023²⁰¹. Până la momentul dizolvării sale, CUGC a continuat să aibă ca parteneri peste 95 de organizații naționale și internaționale care au contribuit la gestionarea situației persoanelor strămutate în urma războiului din Ucraina. După dizolvare, mandatul CUGC a fost preluat de *Comisia de coordonare a activităților în domeniul migrației și azilului*, care a continuat să gestioneze²⁰² 21 de grupuri sectoriale și sub-sectoriale și grupuri operative cu 75 de parteneri, inclusiv OSC-uri. La nivel local, cooperarea dintre OSC-uri și APL-uri a continuat în diverse formate, inclusiv grupuri de lucru și celule de criză care s-au întrunit mai rar decât în 2022, ca urmare a scăderii intensității volumului de muncă.

Recomandări specifice:

²⁰¹ Dispoziția CES nr. 62 din 15.03.2023

²⁰² Hotărârea Guvernului cu privire la constituirea Comisiei de coordonare a activităților în domeniul migrației și azilului 947/2018 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129950&lang=ro#

²⁰³ Ukraine. Regional Refugee Response Plan (RRP)

²⁰⁴ UNHCR Portalul de date operationale, Republica Moldova RRP 2023

²⁰⁵ UNHCR Portalul de date operaționale, Republica Moldova RRP 2023

subiectele și problemele societății civile, inclusiv instrucțiuni specifice pentru optimizarea activității punctului focal în relațiile cu OSC-urile;

- APC și APL să dezvolte mecanisme-cadru de cooperare între OSC-uri, pe de o parte, și APC și APL de nivel 1 și 2, pe de altă parte, pentru a asigura reprezentativitatea, implicarea și dezvoltarea OSC-urilor locale.

3.11 Drepturile digitale

Scor general pentru domeniu: **4.3/7**

Legislație: **4.5/7**

Practică: **4.0/7**

Accesul la internet este larg răspândit și accesibil²⁰⁶ în întreaga țară, garantat în condiții nediscriminatorii și confidențiale²⁰⁷, permițând astfel creșterea activității online. 80% din populație a avut acces la servicii de internet în 2021. Rețelele mobile 4G/LTE acoperă 98% din populație, cu o penetrare similară a rețelilor fixe²⁰⁸. Republica Moldova se numără printre primele 10 țări din lume în ceea ce privește accesibilitatea și costul convenabil al accesului la Internet Gigabit (nelimitat pentru aproximativ 15 euro pe lună). Furnizorii de rețele și/sau servicii publice de comunicații electronice publică valorile indicatorilor de calitate administrativi și tehnici ai conexiunilor.²⁰⁹

Există o conștientizare redusă sau inexistentă a publicului cu privire la drepturile digitale în Moldova, iar legea nu reglementează în mod explicit drepturile digitale ca atare. Mediul online este reglementat de legi și instituții, inclusiv Legea privind comunicațiile electronice, Convenția internațională privind criminalitatea informatică ratificată în 2009, Legea privind prevenirea și combaterea criminalității informatice 20/2009, Legea privind protecția datelor cu caracter personal 133/2011, autoritățile de reglementare (Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCETI) și CNPDCP), instituții specializate (Direcția pentru Combaterea Criminalității Informatice, parte a Poliției) și Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică (STISC)²¹⁰ responsabile de infrastructura TIC a autorităților administrației publice și securitatea cibernetică.

În 2023, mandatul de elaborare a politicilor digitale a fost transferat de la viceprim-ministrul pentru digitalizare (care nu mai face parte din guvern) la Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării (MDED), care a angajat un consilier privind IA și securitatea cibernetică. Dezvoltarea

²⁰⁶ ITU, Republica Moldova Profilul de dezvoltare digitală a țării, 2021 <https://www.itu.int/ro/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2021/Regional%20Innovation%20Forum/Moldova.pdf>

²⁰⁷ Legea comunicațiilor electronice nr. 241/2007 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125279&lang=ro#

²⁰⁸ PNUD Moldova, Compact on Digital Transformation of Moldova, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/Digital-MOLDOVA-ENG.pdf>

²⁰⁹ ANRCETI, Parametrii de calitate a serviciilor publice de comunicații electronice https://www.anrceti.md/parametrii_de_calitate

²¹⁰ Pagina oficială STISC <https://stisc.gov.md/ro>

tehnologică în serviciile publice este realizată de Agenția de Guvernare Electronică (AGE)²¹¹ - 204 din 517 servicii publice administrative (G2B) (inclusiv pentru OSC) și 154 din 473 servicii publice (G2C) sunt disponibile online. Posibilitatea de a utiliza o semnătură digitală este deschisă tuturor contra unui cost de minim 310 MDL anual, plus taxă la fiecare utilizare. Marele decalaj digital dintre persoanele în vârstă și cele tinere (doar 34% dintre persoanele cu vârsta cuprinsă între 60 și 79 de ani au utilizat internetul, comparativ cu 82% dintre persoanele cu vârsta cuprinsă între 15 și 59 de ani²¹²) este abordat de AGE prin intermediul unei agende de digitalizare care²¹³ urmărește să se asigure că serviciile sunt accesibile tuturor cetățenilor. Diviziunea digitală și analfabetismul digital sunt, de asemenea, abordate în proiectul SDDM 2030.

Tehnologia de recunoaștere facială, sistemele de monitorizare a traficului sunt deja utilizate de instituțiile publice. Oficial nu există tehnologie IA aplicată de sistemele informaționale ale instituțiilor publice. În luna iunie, ATIC și Guvernul au organizat Moldova Digital Summit - dedicat transformării digitale și inovațiilor tehnologice, la care au participat circa 2.500 de participanți, inclusiv 68 de speakeri, experți și lideri ai comunităților tehnologice și de afaceri din 30 de țări. Unul dintre panelurile de discuții a abordat și impactul Inteligenței Artificiale.

Scorul general în domeniul Drepturile digitale a crescut cu 0,1 de la 4,2, din contul îmbunătățirii scorului pentru legislație cu 0,1 de la 4,4. Scorul pentru practică a rămas același.

1) Strategia de Transformare Digitală a Republicii Moldova 2030 (STDM 2030) aprobată²¹⁴.

Guvernul a aprobat Strategia de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030 în septembrie 2023. Strategia a fost consultată public²¹⁵ inclusiv cu OSC-urile și definitivată de MDED, care a preluat mandatul de la AGE. STDM 2030 se axează pe șase obiective: 1) Dezvoltarea unei societăți digitale; 2) Dezvoltarea unui sector TIC robust și competitiv; 3) Crearea unei economii digitale inovatoare și reziliente; 4) Stabilirea unui stat digital eficient, inteligent și invizibil; 5) Construirea unui mediu digital sigur pentru toți; 6) Consolidarea imaginii Republicii Moldova ca națiune digitală. Impacturile preconizate ale STDM prevăd un spațiu cibernetic bine protejat, drepturile tuturor în spațiul digital, inclusiv protecția datelor cu caracter personal, sunt asigurate. Intervențiile prevăzute includ: *promovarea accesului la internet ca drept fundamental al omului, acces rapid și accesibil la internet pentru fiecare cetățean, implicarea cetățenilor în viața politică prin intermediul tehnologiilor digitale, realizarea programelor naționale de alfabetizare digitală, integrarea alfabetizării digitale în procesul educațional de bază, servicii publice digitale proactive, simple și intuitive, instituirea unei autorități competente în domeniul securității cibernetice*. STDM 2030 include indicatori ambițioși, cum ar fi 70% dintre cetățenii cu o identitate digitală activă,

²¹¹ Agenția de Guvernare Electronică, <https://egov.md/en/about>.

²¹² UNFPA, Raportul studiului „Generații și gen” în Republica Moldova, https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/raportul_studiului_generatii_si_gen_realizat_de_unfpa.pdf

²¹³ AGE, Campanii de alfabetizare digitală <https://age.gov.md/ro/advanced-page-type/alfabetizare-digitala>, campania „Moldova digitală: inovații pentru generații” <https://age.gov.md/ro/node/39544>, <https://age.gov.md/ro/content/campania-regandeste-ti-varsta-conectarea-sociala-si-digitala-tinerilor-si-varstnicilor-din>.

²¹⁴ Hotărâre de guvern 650/2023 cu privire la aprobarea Strategiei de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139408&lang=ro

²¹⁵ Consultare publică a proiectului STDM 2023-2030 <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-hotararii-guvernului-pentru-aprobarea-strategiei-de-transformare-digitala-a-republicii-moldova-pentru-anii-2023-2030/10429>

80% din populație cu competențe digitale de bază, 75% din populație cu conectivitate la viteza de 100 Mbps, 25% din populație cu acoperire 5G.

2) Inventarierea sistemelor informaționale de stat pentru a oferi claritate cu privire la respectarea prevederilor legale. AGE, în calitate de proprietar și deținător, a lansat în luna aprilie sistemul informațional „Registrul resurselor de stat și al sistemelor informaționale” (SI Registru) <https://rsi.gov.md/>. SI Registru este un sistem informațional de evidență ce are scopul de a oferi un mecanism eficient de înregistrare a resurselor și sistemelor informaționale de stat. SI Registru va permite identificarea sistemelor informatice care nu îndeplinesc cerințele legale, și care eventual comportă riscuri privind prelucrarea datelor cu caracter personal sau privind alte drepturi. La data raportului, SI Registru era populat cu informații despre 41 de sisteme informatice. Inventarierea SI Registru a fost elaborat ca urmare a lipsei înregistrărilor centralizate ale sistemelor informaționale de stat, fapt care facilitează dezvoltarea lor haotică, dublarea unor soluții tehnice similare sau a datelor colectate și stocate. Unele sisteme informaționale de stat nu îndeplinesc cerințele legale, care presupun existența unui concept, a unui regulament și a unor termeni de referință. În instituțiile publice există sisteme informaționale, care au ridicat întrebări cu privire la conformitatea cu cerințele de securitate, gestionarea datelor cu caracter personal, scară, interoperabilitate și durabilitate²¹⁶.

3) Creșterea accesului la serviciile publice în format digital în mediul rural. AGE a lansat oficial Centrele Unificate de Prestare a Serviciilor Publice (CUPS)²¹⁷, în cadrul primăriilor din satele Moldovei, al căror scop este simplificarea procesului de obținere a serviciilor publice de calitate de către populația rurală și din diasporă. CUPS reprezintă puncte comune de acces în care specialiștii oferă suport informațional și tehnic populației satului, pentru accesul la 42 de servicii publice disponibile în²¹⁸ format digital. Etapa pilot de 17 CUPS a fost finalizată la 1 ianuarie 2023, iar până la mijlocul anului 2023 existau deja 100 de CUPS funcționale în localitățile rurale îndepărtate de mediul urban, în toate raioanele Republicii Moldova.

Recomandări specifice:

- Guvernul / MDED să dezvolte capacități de elaborare a politicilor pentru a integra o abordare bazată pe drepturile omului în politicile de digitalizare;

²¹⁶ DCAF, Evaluarea strategică a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, 2021

²¹⁷ Hotărâre de Guvern 322/10.11.2023 *cu privire la pilotarea centrelor unificate de prestare a serviciilor publice* https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126874&lang=ro.

²¹⁸ Portalul Serviciilor Publice, Centrele Unificate de Prestare a Serviciilor Publice <https://servicii.gov.md/ro/cups>

- Guvernul să dezvolte o platformă națională informală pentru dialog deschis (instituții guvernamentale, sectorul comercial și OSC-uri) cu scopul de a transfera experiențe și competențe în domeniul drepturilor digitale;
- Guvernul să implementeze un program național la scară largă de dezvoltare uniformă a competențelor digitale pentru creșterea nivelului de alfabetizare digitală în întreaga țară;
- Sistemul de justiție să dezvolte competența de alfabetizare digitală a judecătorilor, procurorilor și avocaților;
- OSC-urile să adopte o poziție pro-activă în promovarea drepturilor digitale;

IV. PRIORITĂȚI-CHEIE

Situația generală privind mediul OSC-urilor din Republica Moldova nu s-a schimbat semnificativ în perioada decembrie 2022 - decembrie 2023, dar au existat numeroase evoluții cu impact pozitiv în mare parte așteptat.

Principalele îmbunătățiri pe parcursul perioadei includ un nou Program de Dezvoltare a OSC-urilor, o nouă lege privind accesul la informație, scutirea sindicatelor și patronatelor de la plata taxei de înregistrare de stat, scutirea întreprinderilor sociale timp de trei ani de la plata impozitului pe profitul nedistribuit, crearea unor noi platforme de susținere a participării societății civile la luarea deciziilor în Parlament și Guvern, creșterea numărului de formate locale de participare și reluarea conferinței anuale de cooperare dintre Parlament și societatea civilă. Urmările pozitive ale modificărilor din anul precedent includ adoptarea noilor regulamente pentru finanțarea OSC-urilor prin programele APC în baza Regulamentului-cadru adoptat în 2022, cooperarea continuă între OSC și stat în gestionarea situației persoanelor strămutate din cauza agresiunii Rusiei în Ucraina. Alte modificări importante includ crearea unei noi forme de asociere pentru APL-uri (Asociația de Dezvoltare Intercomunitară) și adoptarea unei noi legi privind avertizorii de integritate.

Există, de asemenea, o listă de inițiative lansate în 2023, preconizate a fi finalizate în termen scurt precum adoptarea Codului Parlamentului de către Parlament și un proiect de lege privind așa-numitul „GDPR” al Republicii Moldova.

Pe partea negativă se remarcă modificările împovărătoare în definirea beneficiarilor reali ai organizațiilor necomerciale, continuarea restricțiilor la întrunirile pașnice pentru încă un an pe perioada stării de urgență și întârzierea cu un an a elaborării noului Registru al unităților de drept.

Prioritățile cheie pentru dezvoltarea mediului OSC în Republica Moldova sunt următoarele:

Ministerul Finanțelor ar trebui să crească beneficiile fiscale pentru donațiile filantropice și sponsorizările la un nivel care să ofere beneficii reale pentru activitatea filantropică;

Instituțiile publice, sprijinite de Agenția de Guvernare Electronică (AGE), ar trebui să îmbunătățească transparența și participarea la luarea deciziilor prin dezvoltarea unei platforme online unificate, care să includă informații actualizate despre

inițiativele legale în toate etapele și toate modificările de la introducere până la adoptare;

Ajustarea cadrului legal pentru achizițiile publice cu un mecanism legal de contractare socială cu instrucțiuni clare și un pachet standard de documente-model, precum și consolidarea cunoștințelor în instituțiile publice pe baza acestui mecanism;

Autoritățile publice locale (APL) și forțele de ordine ar trebui să adopte proceduri operaționale nonviolente și non invazive în ceea ce privește întrunirile pașnice, bazate pe respectarea drepturilor omului, inclusiv pentru întrunirile critice și antiguvernamentale;

Serviciul de Securitate și Informații (SIS) și Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor (SPCSB) ar trebui să permită participarea OSC-urilor la procesul de identificare a măsurilor de abordare a problemelor constatate în procesul de evaluare și monitorizare a vulnerabilităților OSC-urilor la finanțarea terorismului și spălarea banilor, inclusiv la documentele de politici și inițiativele legislative care le vizează;

Guvernul ar trebui să adopte amendamentele propuse de OSC pentru cadrul de reglementare privind antreprenoriatul social pentru a stimula dezvoltarea acestui domeniu;

APL-urile ar trebui să sporească transparența în luarea deciziilor prin dezvoltarea de module pe paginile lor web, similare cu cele utilizate de Guvern (www.particip.gov.md) și să înființeze formate de participare pentru OSC-uri pe baza modelelor funcționale existente.

ASP să elaboreze un Registru de stat al unităților de drept modern, interoperabil pentru unitățile juridice, care să integreze OSC-urile și să simplifice procesul de înregistrare. ASP ar trebui să prevadă, de asemenea, posibilitatea unei proceduri de înregistrare integral online pentru OSC-uri;

V. METODOLOGIE

CSO Meter este un instrument dezvoltat pentru evaluarea periodică și monitorizarea mediului de activitate al organizațiilor societății civile (OSC) din statele Parteneriatului Estic. Este format dintr-un set de standarde și indicatori în 11 domenii diferite, care măsoară atât aspectele legale, cât și practica. Se bazează pe cele mai bune standarde și practici internaționale. CSO Meter a fost elaborat prin colaborare de către un grup de experți din cadrul ECNL și parteneri locali din șase țări ale Parteneriatului Estic.

Începând cu anul 2020, ECNL a lucrat cu experții în metodologie RESIS în vederea adaptării pachetului metodologic CSO Meter pentru a permite compararea atât cantitativă, cât și calitativă a diverselor domenii ce vizează mediul favorabil în țările Parteneriatului Estic. Propunerea modelului a fost consultată și testată în comun cu Centrul regional extins CSO Meter prin e-mail și online. Cu modelul de comparație actualizat, ne propunem (1) să evaluăm mediul pentru societatea civilă în fiecare dintre cele 11 domenii; (2) să asigurăm monitorizarea evoluțiilor/progresului de-a lungul anilor pe țară și (3) să comparăm mediile la nivel regional.

Partenerii naționali, împreună cu alte OSC-uri care fac parte din Hubul CSO Meter, au condus procesul de monitorizare și au elaborat raportul narativ de țară. De asemenea, au înființat Consilii Consultative în fiecare țară, compuse din reprezentanți și experți locali. Membrii consiliilor au două sarcini principale: să revizuiască rapoartele narrative și să atribuie scoruri pentru fiecare standard pe baza rapoartelor narrative.

Raportul acoperă perioada decembrie 2022 - noiembrie 2023.

Procesul de monitorizare

Raportul a fost elaborat de partenerul local al proiectului în Republica Moldova – Asociația Promo-LEX, care a respectat metodologia comună pentru toate țările din Parteneriatul Estic. Raportul scoate în evidență schimbările survenite în mediul OSC-urilor din Republica Moldova în perioada decembrie 2022 – noiembrie 2023. Raportul evaluează 32 de standarde care fac parte din CSO Meter și oferă recomandări de optimizare pentru fiecare dintre cele 11 domenii vizate. Procesul a inclus colectarea datelor, interviuri, cercetare secundară, discuții în cadrul interviurilor de tip focus-grup, scurte schimburi de informații și analiza informațiilor colectate și a altor studii privind mediul OSC în perioada de referință.

Constatările și concluziile studiului nu vizează mediul de activitate al OSC-urilor din regiunea transnistreană a Republicii Moldova, care nu este controlată de autoritățile constituționale ale Republicii Moldova.

Lista persoanelor intervievate:

Mihail Drăgan (*șef al Departamentului Înregistrare și Licențiere a Unităților de Drept, ASP*), Veronica Ignat (*șefa Secției înregistrări organizații necomerciale, ASP*), Cristina Boroșan (*Șef Serviciu Identificare a Beneficiarilor Efectivi, ASP*), Dumitru Dîrul (*Consilier Juridic, Misiunea Socială „Diaconia”*), Olga Tumoruc (*Șef AGE*), Andrei Cușcă (*Șef Direcția politici în domeniul tehnologiei informației și digitalizării, MED*), Sergiu Bozianu (*Director Executiv al Asociației pentru Protecția Vieții Private*), Sergiu Gurău (*Întreprinderea Socială „Floare de Cireș”*), Tania Chebac (*Coordonator al Secretariatului Comisiei de coordonare a activităților în domeniul migrației și azilului*).

Schimb de informații succinte cu:

Ilie Chirtoacă (*Director executiv, CRJM*), Roman Banari (*Director executiv al Consiliului Național al Tineretului din Moldova*), Irina Corobcenco (*Analistă Asociația Promo-LEX*), Ludmila Țîmbaliuc (*Secretară a Comisiei Naționale pentru Antreprenoriat Social, Ministerul Culturii*), Cristina Rabei (*Consilieră în anticorupție și implicarea societății civile, GIZ*), Iraida Moisei (*Șef interimar, Direcția arte, industrie creative și educație artistică, MC*), Oxana Brighidin (*consilier juridic, Centrul de Resurse Juridice din Moldova*), Cristina Durnea (*Expert Juridic, Centrul de Investigații Jurnalistice*), Mihaela Duca-Anghelici (*Analist juridic, Asociația Promo-LEX*), Sorina Bodiu (*Manager Financiar, Asociația Promo-LEX*), Iurie Zotea (*Asociația Promo-LEX*), Aurelia Isac (*Punct focal pentru relațiile cu OSC, Cancelaria de Stat*), Nicolae Rădița (*Directorul general adjunct al Agenției Relații Interetnice*).

Acest raport a fost elaborat prin contribuția Consiliului Consultativ, din componența căruia fac parte actori-cheie de nivel local, pentru a se garanta faptul că recomandările și constatările reflectă situația per ansamblu pe țară:

- Andrei Brighidin (director pentru dezvoltare, monitorizare și evaluare, Fundația Est-Europeană)
- Tudor Lazăr (director Executiv, Centrul de Instruire și Consultanță Organizațională (CICO))
- Serghei Lîsenko (președinte, Centrul de Dezbateri Criuleni)
- Sorina Macrinici (directoare de program, Centrul de Resurse Juridice din Moldova)
- Serghei Neicovcen (director executiv, Centrul „Contact”)
- Natalia Răileanu (președintă, Asociația „ProCimișlia”)
- Rodica Frecăuțanu (Directoare executivă, Asociația Caroma-Nord)
- Irina Beșliu (Ofițer de proiect, Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova)

- Andrei Lutenco (Director executiv al Centrului de Politici și Reforme din Moldova)
- Irina Corobcenco (Analist al discursului de ură, Asociația Promo-LEX)
- Vitalie Hotnogu (Coordonator, Asociația Cahul 2030)

Raportul narativ de țară a fost revizuit de membrii Consiliului Consultativ din Republica Moldova la ședința din 17 noiembrie 2023. Constatările și recomandările au fost revizuite și finalizate pe baza recomandărilor membrilor Consiliului Consultativ.

Procesul de evaluare

Membrii Consiliului Consultativ din Republica Moldova au evaluat fiecare **standard din cele 11 domenii ale instrumentului CSO Meter în legislație și practică**. Pentru procedura de punctare este utilizată o scară de 7 puncte. Valorile extreme ale scării sunt concepute ca situație sau mediu extrem/ideal. De exemplu, (1) este un mediu extrem de nefavorabil (autoritar), în timp ce (7) este un mediu extrem de favorabil (ideal democratic) pentru OSC. Pentru mai multe informații despre instrumentul CSO Meter, procesul de notare și de calcul, vă rugăm să vizitați <https://csometer.info/>.

VI. REFERINȚE

LEGISLAȚIE

- CDL-AD(2023)008-e Republica Moldova – Aviz pe marginea proiectului de lege privind serviciul de informații și securitate, precum și a proiectului de lege privind activitatea contrainformativă și informativă adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 134-a Sesiune Plenară (Veneția, 10-11 martie 2023)
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)008-e)
- Codul contravențional al Republicii Moldova, 218/2008,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113262&lang=ro.
- Codul fiscal 1163/1997 al Republicii Moldova, ,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=79111&lang=ro.
- Codul penal al Republicii Moldova, 985/2002,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro.
- Codul de procedură penală, 122/2003,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126190&lang=ro#.
- Constituția Republicii Moldova, 1/1994,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro.
- Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 10 din 19.06.2023
<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=828&l=ro>
- Curtea Constituțională, Hotărârea 16/03.10.2023
<https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=2680&t=/Media/Noutati/Curtea-a-declarat-neconstitutionala-interdictia-de-a-candida-la-alegeri-aplicata-unor-persoane-asociate-partidelor-politice-declate-neconstitutionale>
- Decizia Consiliului Audiovizualului 285 / 15.09.2023 privind aprobarea Metodologiei privind constatarea și evaluarea cazurilor de dezinformare în conținuturile audiovizuale <https://consiliuaudiovizual.md/wp-content/uploads/2023/09/Metodologia-privind-constatarea-si-evaluarea-cazurilor-de-dezinformare.pdf>

- Decizia Consiliului Audiovizualului 160 / 26.05.2023 privind aprobarea Metodologiei de monitorizare a discursului de ură în conținuturile media audiovizuale <https://consiliuaudiovizual.md/wp-content/uploads/2023/05/Metodologia-de-monitorizare-a-discursului-care-incita-la-ura-in-continuturile-media-audiovizuale.pdf>
- Decizia Consiliului UE 2023/1047 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023D1047>
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 28/2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_68_10.05.2023.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 42/13.10.2022 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_rm_nr.42_din_13.10.2022.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 54/2022 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_a_rm_nr.54_din_16.12.2022_r_o.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 62/15.03.2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.62_din_15.03.2023_15032023171201.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 86/04.10.2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.86_04.10.2023.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 91/30.10.2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.91_30.10.2023_1.pdf
- Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr. 92/03.11.2023 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/92.dispozitia_cse_92_03.11.2023-1.pdf
- Dispoziția Guvernului 158/03.11.2023 cu privire la domeniile prioritare și angajamentele pentru guvernare deschisă pe anii 2023-2025 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139835&lang=ro
- Dispoziția Primarului General al mun. Chișinău 270-d / 15.06.2023 <https://actelocale.gov.md/ral/act/cu-privire-la-suspendarea-traficului-rutier-pe->

str-bucure%C8%99ti-tronsonul-cuprins-%C3%AEntre-str-ismail-%C8%99i-str-serghei-lazo-1294966.html

- Hotărârea Guvernului 860/2023 cu privire aprobarea Conceptului Sistemului Informațional „e-Monitorizare”
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/acte_normative_adoptate_in_sedinta_guvernului_din_08.11.2023.pdf
- Hotărârea Guvernului 49/2021 pentru aprobarea Regulamentului privind subvenționarea locurilor de muncă,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126874&lang=ro.
- Hotărârea Guvernului 246/2010 cu privire la modul de aplicare a facilităților fiscale și vamale aferente realizării proiectelor de asistență tehnică și investițională în derulare, care cad sub incidența tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110454&lang=ro.
- Hotărârea Guvernului 322/2021 cu privire la pilotarea centrelor unificate de prestare a serviciilor publice
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132798&lang=ro#
- Hotărârea Guvernului 371/09.06.2023 cu privire la modificarea unor hotărâri ale Guvernului https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137261&lang=ro
- Hotărârea Guvernului nr. 435/2023 pentru modificarea HG 967/2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137916&lang=ro
- Hotărârea Guvernului 467/2022, cu privire la crearea Consiliului coordonator pentru asigurarea securității informaționale
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132064&lang=ro
- Hotărârea Guvernului 609/21.08.2023 pentru punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 17/2023 privind asociațiile de dezvoltare intercomunitară
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138974&lang=ro
- Hotărâre de guvern 650/2023 cu privire la aprobarea Strategiei de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139408&lang=ro

- Hotărârea Guvernului 656/2022 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor organizațiilor necomerciale, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133924&lang=ro.
- Hotărârea Guvernului 672/2017 pentru aprobarea reglementărilor cu privire la Registrul de Stat al Actelor Locale, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128145&lang=ro.
- Hotărârea Guvernului 711/19.10.2022 privind aprobarea Regulamentului privind modul de administrare a Fondului Național pentru Mediu https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137300&lang=ro
- Hotărârea Guvernului 728/26.09.2023 cu privire la site-urile web oficiale ale autorităților și instituțiilor publice și cerințele minime privind profilurile de socializare ale acestora https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139673&lang=ro
- Hotărârea Guvernului 801/18.10.2023 pentru aprobarea Avizului asupra proiectului de lege cu privire la Fondul de subvenționare în domeniul mass-media https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139485&lang=ro
- Hotărârea Guvernului nr. 834/2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de finanțare din bugetul de stat a proiectelor culturale implementate de asociațiile obștești https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118617&lang=ro#
- Hotărârea Guvernului 947/2018 cu privire la constituirea Comisiei de coordonare a activităților în domeniul migrației și azilului https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129950&lang=ro#
- Hotărârea Guvernului 955/28.12.2022 cu privire la aprobarea Conceptului Sistemului informațional „Registrul de stat al unităților de drept” https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135259&lang=ro
- Hotărârea Guvernului 967/2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119856&lang=ro.
- Hotărârea Guvernului 1213/2010 privind aprobarea unor măsuri de susținere a activităților pentru tineret https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118422&lang=ro

- Hotărârea Parlamentului nr. 149/2023 privind aprobarea Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137492&lang=ro
- Hotărârea Parlamentului nr. 373/2005 privind aprobarea Concepției privind cooperare dintre Parlament și societatea civilă,
<http://www.legis.md/cautare/rezultate/20911>.
- Legea 17/02.02.2023 cu privire la asociațiile de dezvoltare intercomunitară
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135808&lang=ro
- Legea 121/2010 voluntariatului,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=23974&lang=ro
- Legea 121/2012 cu privire la asigurarea egalității
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135522&lang=ro#
- Legea 122/2018 privind avertizorii de integritate,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105486&lang=ro
- Legea 131/2015 privind achizițiile publice
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139898&lang=ro#
- Legea 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=10607&lang=ro
- Legea 136/2023 privind Serviciul de Securitate și Informații al Republicii Moldova
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137512&lang=ro
- Legea 1420/2002 cu privire la filantropie și sponsorizare,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108161&lang=ro.
- Legea 143/2022 pentru modificarea Codului serviciilor media audiovizuale 174/2018,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131800&lang=ro.
- Legea 148/2023 privind accesul la informațiile de interes public
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137908&lang=ro
- Legea 158/2022 pentru modificarea Legii nr. 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131893&lang=ro.
- Legea 165/2023 privind avertizorii de integritate
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138148&lang=ro

- Legea 172/2018 pentru modificarea unor acte legislative
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105528&lang=ro.
- Legea 175/2021 pentru modificarea unor acte normative,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128924&lang=ro.
- Legea 179/2008 cu privire la parteneriatul public-privat,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138425&lang=ro#
- Legea 179/2023 privind activitatea contrainformativă și activitatea informativă externă, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138152&lang=ro
- Legea 182/2008 cu privire la aprobarea Regulamentului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, structura, limita de personal și modul de finanțare a Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129120&lang=ro#
- Legea 1129/2000 sindicatelor
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138548&lang=ro#
- Legea 219/2018 cu privire la Inspectoratul General de Carabinieri
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109747&lang=ro
- Legea 220/2007 privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133261&lang=ro#.
- Legea 220/31.07.2023 pentru modificarea unor acte normative
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138653&lang=ro
- Legea 234/2023 pentru modificarea unor acte normative (scutirea sindicatelor și angajatorilor de la plata taxei de înregistrare de stat)
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138499&lang=ro
- Legea 239/2008 privind transparența în procesul decizional
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106638&lang=ro.
- Legea 241/2007 comunicațiilor electronice
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125279&lang=ro#
- Legea 242/2023 privind Centrul pentru Comunicare Strategică și Combaterea Dezinformării și privind modificarea unor acte normative
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138661&lang=ro

- Legea 243/1994 presei
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109428&lang=ro
- Legea 248/2023 pentru modificarea Codului serviciilor media audiovizuale https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138540&lang=ro
- Legea 249/2023 pentru modificarea Legii. 215/2016 cu privire la tineret
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138503&lang=ro
- Legea 26/2008 privind întrunirile,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110166&lang=ro.
- Legea 280/2023 pentru modificarea Codului Electoral 325/2022
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139328&lang=ro
- Legea 3/2016 cu privire la Procuratură
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140236&lang=ro#
- Legea 308/2017 cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110418&lang=ro
- Legea 320/2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=97401&lang=ro
- Legea nr. 5/2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107179&lang=ro
- Legea 50/2021 cu privire la grupurile de acțiune locală,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126245&lang=ro
- Legea 51/2018 privind aprobarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018–2020,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105436&lang=ro
- Legea 59/2012 privind activitatea specială de investigații,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110235&lang=ro.
- Legea 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110494&lang=ro,
- Legea 64/2010 cu privire la libertatea de exprimare
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83916&lang=ro

- Legea 111/2022 pentru modificarea unor acte normative,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131558&lang=ro.
- Legea 797/1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111777&lang=ro
- Legea 86/2020 cu privire la organizațiile necomerciale,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122391&lang=ro
- Legea 976/2000 patronatelor,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64325&lang=ro
- Legea 1129/2000 sindicatelor,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138548&lang=ro#
- Ordinul ASP 573/04.09.2023
- Ordinul Directorului SIS 5 / 19.01.2023
<https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Ordin%20nr.5%20din%2019.01.2023.pdf>
- Ordinul Directorului SIS 18 / 22.03.2023
https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Ordin_18%2022.03.23.pdf
- Ordinul Directorului SIS 22 / 20.04.2023
<https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Ordin%2022%20din%2020.04.23.pdf>
- Ordinul Directorului SIS 72 / 24.10.2023
<https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/ordin.pdf>,
- Ordinul Directorului SIS 74 / 30.10.2023
<https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Ordinul%20Directorului%20SIS%20nr.74.pdf>
- Ordinul MEC 419/28.04.2023 cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și desfășurare a concursurilor de proiecte pentru organizațiile de tineret
https://mec.gov.md/sites/default/files/program_de_granturi_semnat_1.pdf
- Ordinul Ministerului Tineretului și Sportului 165/2017 cu privire la aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și desfășurarea Programului de granturi pentru organizațiile de tineret și a concursului național/local de proiecte pentru grupurile de inițiativă ale tinerilor
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109593&lang=ro

- Ordinul Ministerului Tineretului și Sportului 525/2014 Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei de certificare și modelul Certificatului instituțiilor gazdă privind activitatea de voluntariat, <https://mecc.gov.md/ro/content/voluntariat>, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126377&lang=ro#.
- Ordinul Ministrului Muncii 23/23.02.2023, Regulamentul privind organizarea și desfășurarea Programului național de granturi mici în domeniul îmbătrânirii active <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/03/Regulament-Program-Granturi-2023.docx>
- Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/plan_cnie_04.08.2022.pdf
- Proiect de lege 746 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date <https://www.justice.gov.md/ro/content/proiectul-de-lege-privind-protectia-persoanelor-fizice-cadrul-prelucrarii-datelor-cu>
- Proiectul de ordin al Ministerului Culturii, pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor domeniului turism implementate de organizațiile necomerciale <https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-de-ordin-al-ministerului-culturii-pentru-aprobarea-regulamentului-cu-privire-la-mecanismul-de-finantare-nerambursabila-a-proiectelor-domeniului-turism-implementate-de-organizatiile-necomerciale/10994>
- Regulamentul Uniunii Europene 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>

CERCETĂRI, RAPOARTE

- DCAF, Evaluarea strategică a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, 2021

- DCAF, Opinia expertului cu privire la proiectele de legi privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova Activitatea contrainformativă și activitatea informațională externă, 2023 <https://docs.rferl.org/ro-MD/2023/04/21/01000000-oaff-0242-cadc-08db424e6b63.pdf>
- Eco Visio, Cartea albă pentru antreprenoriatul social, 2022, <https://drive.google.com/file/d/1m-dRZgx5PjENWESNoO8Wix9ogF3S-oar/view>.
- CRJM, „Sumarul discuțiilor din cadrul Forumului din 2020 privind justiția și anticorupția”, 2020, <http://old.crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/Sumar-Forum-Justitie-Anticoruptie-2020-EN.pdf>.
- CRJM, Conceptul privind modificarea instituției și statutului judecătorilor de instrucție în Republica Moldova, 2023
- CRJM, Opinie juridică la proiectul de lege privind lărgirea spectrului de atribuții ale SIS, 2023 <https://crjm.org/opinie-juridica-la-proiectul-de-lege-privind-largirea-spectrului-de-atributii-ale-sis/>
- CRJM, Radiografia atacurilor asupra OSC 2023
- Magenta Consulting, Studiul de necesități ale instituțiilor mass-media din Republica Moldova, 2022 https://cji.md/wp-content/uploads/2021/09/Studiul-de-necesitati_2022-.pdf
- Asociația Promo-LEX, Raportul anual „Monitorizarea activității Parlamentului pentru legislatura a XI-a”, în perioada anilor 2021-2022, 2022 <https://promolex.md/22895-raport-anual-monitorizarea-activitatii-parlamentului-de-legislatura-a-xi-a-pentru-perioada-anilor-2021-2022/?lang=ro>.
- Asociația Promo-LEX, Raport anual „Monitorizarea activității Parlamentului pentru legislatura a XI-a, în perioada august 2022 – iulie 2023”, 2023 <https://promolex.md/24881-raport-anual-monitorizarea-activitatii-parlamentului-de-legislatura-a-xi-a-in-perioada-august-2022-iulie-2023/?lang=ro>
- Promo-LEX, Studiu analitic privind documentarea și tragerea la răspundere contravențională și penală conform prevederilor noi cu privire la discursul de ură, 2023 <https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/09/Studiu-Analitic.pdf>
- Promo-LEX, Misiunea de observare alegeri locale generale 5 noiembrie 2023, Raport nr. 2, 2023 https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/10/Report-nr.2_OM_2023_compressed.pdf

- Institutul de Politici Publice, Barometrul Opiniei Publice, august 2023, https://ipp.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_o8.2023_anexa.pdf.
- Cancelaria de Stat, „Raport privind implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile, 2018-2020,” 2021, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_strategie_dsc_2018-2020_iii_anexe.pdf.
- PNUD Moldova, Digital Transformation Compact Republic of Moldova, 2021, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/Digital-MOLDOVA-ENG.pdf>
- UNFPA, Raportul studiului „Generații și gen” în Republica Moldova, https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/raportul_studiului_generatii_si_gen_realizat_de_unfpa.pdf

